

Slik har vi det i Sarpsborg

Situasjon og utviklingstrekk i Sarpsborg 2020

Kunnskapsgrunnlag for planstrategi 2021-2024

Innhold:

Hensikten med kunnskapsgrunnlaget	6
Nasjonale forventninger til planlegging og FNs bærekraftsmål	6
«Bærekraft» i samfunnsplanen	6
Informasjonskilder	7
Del 1. DEMOGRAFI	8
Befolkningsveksten fra 2000 til 2020	8
Bidrag til vekst	8
Alderssammensetning	9
Del 2. SOSIAL BÆREKRAFT	10
Utrydde fattigdom	11
Hvordan defineres fattigdom?	11
Andelen lavinntektsfamilier	11
Risiko for fattigdom	11
Årsaker og virkninger av fattigdom	12
Utrydde sult	13
Matvareproduksjon	13
Omdisponering av jord	13
God helse	14
Helsetilstanden i befolkningen	14
Forventet levealder	14
Vurdering av egen helse og livskvalitet	14
God utdanning	16
Utdanning er avgjørende for et godt liv	16
Flere av de minste går i barnehage	17
Læring og læringsmiljø	17
Framtidsutsikter	18
Likestilling mellom kjønnene	18
Representasjon	18
Mann- og kvinneyrker	18
Utdanning	19
Forekomst av utrygghet og voldshendelser	19
Fred og rettferdighet	19
Sosiale nettverk og engasjement for fellesskapet	19
Tillit er en suksessfaktor	20
Valgdeltakelse	20
Deltakelse i frivillig arbeid	21

Oppsummering del 2. Sosial bærekraft.	22
Sentrale utviklingstrekk	22
Utfordringsbilde	22
Behov for mer kunnskap	22
Del 3. ØKONOMISK BÆREKRAFT	23
Anstendig arbeid og økonomisk vekst	24
Omstillinger	24
Rekruttering	24
Innovasjon og infrastruktur	26
Utvikling og bruk av ny teknologi	26
Forskning og innovasjon på Borregaard	26
Inkubator	26
Innovasjonskultur i Sarpsborg kommune	27
Mindre ulikhet	27
Minoriteter	27
Sosial ulikhet i helse	27
Bærekraftige byer og samfunn	28
Helhetlig planlegging	28
Kompakt byutvikling	28
Nedre Glommas plass i storbyregionen	28
Bypakke Nedre Glomma	29
Reisevaner i Nedre Glomma 2019	29
Boligbygging i Sarpsborg	30
Hva er viktige bostedskvaliteter for innbyggerne i Sarpsborg?	30
Fravær av støy og støv	31
Risikovurderinger	32
Ansvarlig forbruk og produksjon	32
Matsvinn	32
Ressursgjennvinning	32
Grønne og innovative innkjøp	33
Oppsummering del 3. Økonomisk bærekraft.	34
Sentrale utviklingstrekk	34
Utfordringsbilde	34
Behov for mer kunnskap	34
Del 4. MILJØMESSIG BÆREKRAFT	35
Rent vann og gode sanitærforhold	36
Rent drikkevann	36

Avløp.....	36
Overvann	37
Badevann.....	37
Ren energi for alle	37
Energiproduksjon	37
Energiforbruket	38
Liv under vann.....	39
Kystområdene	39
Utfordringer med forurensning og marin forsøpling	39
Påvirkningsmuligheter.....	39
Liv på land.....	40
Økosystem	40
Viktige viltområder	40
Truede arter	40
Spesielle hensyn og konfliktområder	41
Stoppe klimaendringene.....	41
Drivkrefter for klimagassutslipp	41
Konsekvenser av klimaendringene.....	41
Forpliktelser og føringer	41
Utslipp av klimagasser	42
Oppsummering del 4. Miljømessig bærekraft.....	44
Sentrale utviklingstrekk.....	44
Utfordringsbilde	44
Behov for mer kunnskap	44
Samarbeid for å nå målene	45

Hensikten med kunnskapsgrunnlaget

Kommunen har samfunnsoppgaver i rollene som tjenesteyter, myndighetsutøver, samfunnsutvikler og som arena for det lokale demokratiet. Dette notatet skal brukes som grunnlag for å reflektere over viktige utviklingstrekk for Sarpsborg, hvilke utfordringer og muligheter som følger av det, og hvordan Sarpsborg som kommune og lokalsamfunn kan påvirke utviklingen videre.

Kunnskapsgrunnlaget skal brukes som grunnlag for planstrategien, det vil si, om det er behov for ny kunnskap på enkelte områder, om vi trenger nye planer eller å revidere planer i denne bystyreperioden, eventuelt om noen planer skal slås sammen eller utgå.

Kommunen er lovpålagt å ha oversikt over helsetilstanden og faktorer som påvirker den, samt hvordan denne fordeler seg i befolkningen. Oversikten skal brukes som grunnlag for planstrategi og til å planlegge tiltak. Vedlagt følger også to notater som utdyper helsetilstand og levekår i Sarpsborg.

Nasjonale forventninger til planlegging og FNs bærekraftsmål

Nasjonale forventninger til regional og kommunal planlegging ble vedtatt ved kongelig resolusjon 14.mai 2019. De legger vekt på følgende utfordringer:

- å skape et bærekraftig velferdssamfunn
- å skape økologisk bærekraftig samfunn gjennom blant annet offensiv klimapolitikk og en forsvarlig ressursforvaltning
- å skape et sosialt bærekraftig samfunn
- å skape et trygt samfunn for alle

FNs generalforsamling har vedtatt 17 utviklingsmål for å bedre sosial, miljømessig og økonomisk bærekraft. Det forventes at FNs bærekraftsmål skal være grunnlag for regional og kommunal planlegging. Dette kunnskapsgrunnlaget har derfor som mål å si noe om status i Sarpsborg for de 17 bærekraftsmålene.

«Bærekraft» i samfunnsplanen

Samfunnsplanen for Sarpsborg ble vedtatt 12. april 2018. Grunnpilarene i samfunnsplanen er sosial, miljømessig og økonomisk bærekraft. Disse tre bærekraftsdimensjonene må integreres i hverandre for at utviklingen i sin helhet skal være bærekraftig. I dette kunnskapsgrunnlaget kobles FNs bærekraftsmål til de tre bærekraftdimensjonene.

Økonomisk bærekraft handler om evne til å sikre langvarig, stabilt høy yrkesdeltakelse, sysselsetting, produktivitetsutvikling og verdiskaping uten å motarbeide sosial og miljømessig bærekraft i samfunnet.

Sosial bærekraft innebærer en utvikling med god fordeling av samfunnets ressurser og muligheter, tilgang til velferdstjenester, anstendig arbeidsliv, rekreasjonsmuligheter, deltakelse og medbestemmelse i arbeidsliv og samfunn. Større sosiale ulikheter i helse, utdanning og arbeid, vil svekke sosial bærekraft og muligheter for økonomisk verdiskaping.

Miljømessig bærekraft innebærer bruk og forvaltning av naturgrunnlaget og økosystemene på en slik måte at ikke økosystemtjenestene forringes for kommende generasjoner. Dette betyr å kutte utslipp av klimagasser i alle samfunnssektorer og ta mer hensyn til biologisk mangfold og produksjonsevne i henhold til forpliktelser i FN17/Agenda2030, Parisavtalen og Bern-konvensjonen.¹

Samfunnsplanen legger til grunn et ønske om vekst og antall arbeidsplasser for å bli mer sosialt og økonomisk bærekraftig. Men veksten må samtidig være miljømessig bærekraftig. Kommuneplanens visjon, «*sammen skaper vi Sarpsborg*», viser at Sarpsborg holder bærekraftsmål nr. 17 høyt, som handler om samarbeid for å nå målene.

¹ Viken og delregionene s 27

Dette dokumentet har fire deler:

- Del 1. Demografi og befolkningsframskrivinger
- Del 2. Sosial bærekraft
- Del 3. Økonomisk bærekraft
- Del 4. Miljømessig bærekraft

Del én gir en oppsummering av befolkningsutviklingen i Sarpsborg og en prognose. Del to, tre og fire gir en kortfattet beskrivelse av situasjon og utviklingstrekk strukturert etter de 17 bærekraftsmålene. Se figuren under. Figuren er fra regionalt kunnskapsgrunnlag «Vi i Viken» 2019, som har tilsvarende inndeling.

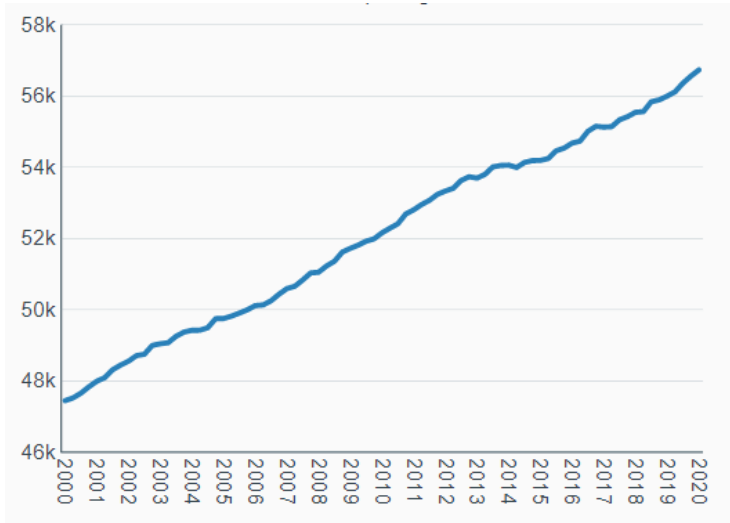

Informasjonskilder

Sarpsborg kommune har laget et eget notat om folkehelse i Sarpsborg med oppdaterte data om tema som helsetilstand, levevaner, livskvalitet, fysisk og psykisk helse, fysisk, biologisk og kjemisk miljø. Nye levekårsdata fra SSB på sonenivå er bearbeidet i eget notat. Disse er en del av grunnlaget. Statistikk er hentet blant annet fra Statistisk sentralbyrå, Folkehelseinstituttet (Kommunehelse), Integrerings og mangfoldsdirektoratet, samt Statistikkbanken som er utviklet i Viken fylkeskommune i forbindelse med kunnskapsgrunnlaget til regional planstrategi. Data fra befolkningsundersøkelse for Østfoldkommunene og UNG-dataundersøkelse som begge ble gjennomført i 2019, er også sentrale kilder. Videre refereres det til rapport fra Telemarksforskning om attraktivitet. Denne oppdateres årlig for Sarpsborg og Nedre Glomma. Når det gjelder tema innen klima og miljø er Miljødirektoratet, Norsk institutt for bioøkonomi og Statens veivesen blant de viktigste kildene. Sarpsborg benytter KOMPAS – (Kommunenes plan- og analysesystem) til å framskrive folkemengde og boligmengde med utgangspunkt i detaljert statistikk og lokale planforutsetninger. Herfra henter vi også ut data om alderssammensetning, boligsammensetning og boligbygging og flytting, i de enkelte skolekretsene eller levekårssonene.

Del 1. DEMOGRAFI

Befolkningsveksten fra 2000 til 2020

Per 1.januar-2000 hadde Sarpsborg 47 447 innbyggere. 1.januar- 2020 var innbyggertallet 56 732.

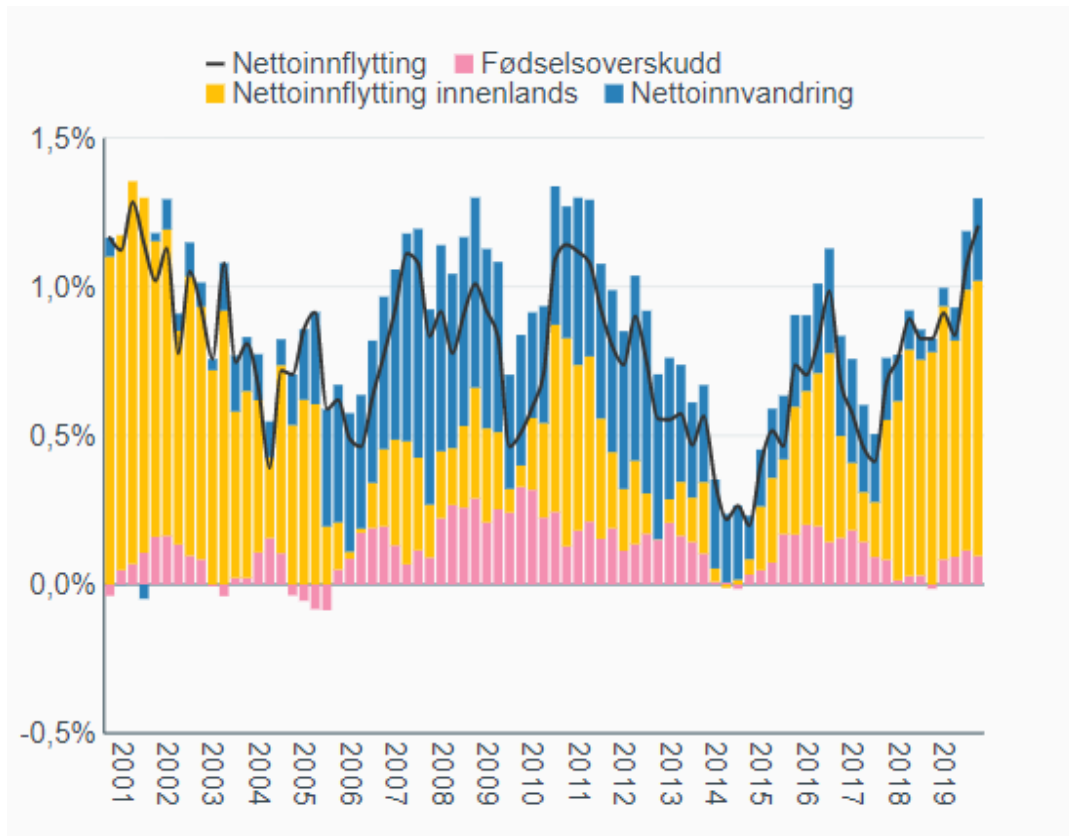
Befolkningsveksten har vært forholdsvis den samme i Sarpsborg som landet for øvrig i denne perioden på 20 år.

I 2019 fikk Sarpsborg 735 flere innbyggere, en prosentvis vekst på 1,3 prosent. Veksten for landet var da 0,7 prosent. Sarpsborg ble rangert som nummer 22 av 356 kommuner i landet dette året.

Figur 1. Befolkningsvekst 2000-2020. (Kilde: Telemarksforskning)

Bidrag til vekst

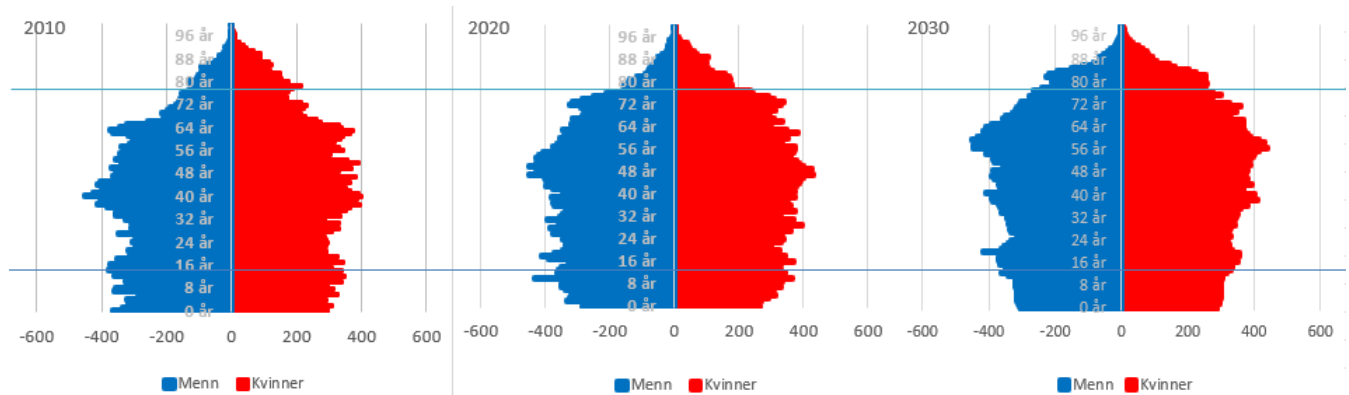
Nettoinnvandringen bidro mest til veksten mellom 2006 og 2014. De siste fem årene er det innenlandsk nettoflytting som har gitt mest vekst. Denne perioden har fruktbarheten vært bedre enn landsgjennomsnittet. Tidligere var fruktbarheten lavere enn landsgjennomsnittet. Sarpsborg har en stor andel eldre i befolkningen og dødeligheten er høyere i Sarpsborg enn landsgjennomsnittet.

Figur 2. Bidrag til befolkningsveksten (Kilde: Telemarksforskning).

Alderssammensetning

Befolkningspyramiden i Sarpsborg for aldersgrupper og kjønn er ganske lik som for resten av landet, men Sarpsborg har en noe lavere andel innbyggere mellom 20 og 40 år, og en større andel eldre.

Figur 3. Befolkningsstruktur før, nå og forventet om ti år. Kilder SSB

Utviklingen i befolkningen antas å ha følgende trekk de neste ti år:

- Antall barn i grunnskolealder vil være på samme nivå eller lavere
- Antall voksne i fasen med hjemmeboende er stabilt
- Antall 55-80 år vil øke
- Antall eldre over 80 vil øke med 56 %

Merknad: SSBs nye befolkningsframskrivninger for kommunene publiseres i august 2020. Lokale prognoser vil bli utarbeidet i september basert på nytt boligbyggeprogram tilpasset nytt arealplanforslag.

Demografisk sårbarhet

Demografisk sårbarhet måles ut fra andel yngre og eldre, kvinneandel, fødsels- og dødstill og flyttebalanse. Demografisk sårbarhet øker for eksempel med lave fødselstall og lav andel unge mellom 15 og 24 år². Den demografiske sårbarheten har økt i en del kommuner, også i Sarpsborg, først og fremst på grunn av en aldrende befolkning og sentralisering.³ Immigrasjon kan bidra som en positiv motkraft, men ikke nok til å balansere effektene av aldring og urbanisering. Kommuner som har skoler for høyere utdanning og unge bransjer på arbeidsmarkedet har bedre forutsetninger enn andre til å bryte mønsteret. Sarpsborg har dermed en relativt høy forsørgerbyrde. Høy forsørgerbyrde betyr at antallet innbyggere som «skal forsørges» er høyere enn antallet innbyggere i de yrkesaktive aldersgruppene. Med mindre innvandringen øker markant, vil denne tendensen være.

² Mer om dette i «Vi i Viken» side 23-24.

³ <https://www.nordregio.org/publications/demografisk-sarbarhet-2019/>

Del 2. SOSIAL BÆREKRAFT

De neste avsnittene beskriver hvordan det står til med Sarpsborg opp mot disse bærekraftsmålene:

Disse målene har stor betydning for den sosiale bærekraften. Til målene har FN knyttet 42 delmål. Et utvalg av relevante delmål for Sarpsborg er sammenstilt ved siden av delmålene. Ambisjonen med denne delen er å belyse faktorer som påvirker den sosiale bærekraften i negativ eller positiv retning og hvordan situasjonen er i Sarpsborg ut fra tilgjengelige data. Sosial bærekraft og folkehelse handler i mange sammenhenger om det samme, nemlig om befolkningens helse og livskvalitet og hvordan denne fordeler seg. God utdanning og arbeid er grunnleggende for god helse, livskvalitet og trygg økonomi. Å ha en trygg økonomi og et godt sted å bo er igjen avgjørende for levekår, helse og livskvalitet. Det samme er sosial tilhørighet og vennskap. Nok mat er viktig i nasjonal og global sammenheng og lokal matproduksjon er et viktig bidrag.

Utrydde fattigdom

Målsettingene om å utrydde fattigdom handler om at den økonomiske veksten skal være inkluderende og fordeles jevnere blant land og befolkning. Den må skape bærekraftige jobber og gi like muligheter til alle. Andelen innbyggere i alle aldre som lever i fattigdom etter nasjonale definisjoner skal minst halveres. Nasjonalt tilpassede velferdsordninger skal nå de mest fattige og sårbare. Et delmål handler om å bygge opp motstandskraften til fattige og personer i utsatte situasjoner, slik at de blir mindre og sårbare overfor klimarelaterte ekstreme hendelser, økonomiske, sosiale og miljømessige påkjenninger og katastrofer.

Hvordan defineres fattigdom?

Hvert land fastsetter en egen nasjonal fattigdomsgrense som er relativ sett i forhold til størsteparten av befolkningen landet. EUs definisjon på fattigdom er at en husholdnings inntekt er mindre enn 60 prosent av medianinntekten for landet (EU 60). Medianen for landet er høyere enn medianen for Sarpsborg. Mens medianen for landet var 524 000,- i 2018, lå den på 493 000,- i Sarpsborg. Når vi sammenligner Sarpsborgs innbyggere med andre kommuner i landet bruker vi nasjonal median. Når vi sammenligner levekårssoner internt i Sarpsborg bruker vi kommunal median.

Andelen lavinntektsfamilier

I Oslo har andelen lavinntektsfamilier over lengre tid vært høyere enn i Østfold. Mens nivået i det siste Oslo og gått ned mot 18 prosent, har andelen husholdninger med lavinntekt økt til over 18 prosent i Sarpsborg.⁴ Dette gjelder over 1700 barn i Sarpsborg. Sammen med Fredrikstad, Halden og Drammen har Sarpsborg flest innbyggere i lavinntekts-husholdninger. Det er altså geografiske forskjeller på regionalt nivå. Det er også forskjeller mellom steder i Sarpsborg. I ett boområde i er 55,5 prosent av barna i familier med inntekt under 60 prosent av kommunal median. I andre områder er under 1 prosent av barna i samme kategori.

Risiko for fattigdom

Det er flest med lavinntekt blant sosialhjelpsmottakere, personer som jobber lite eller er arbeidsledige, innvandrere, enslige forsørgere eller personer med lav utdanning. Befolkningen uten utdanning etter grunnskolen har over 20 prosent lavere yrkesdeltakelse enn den med høyere utdanning. Forskjellen i inntekt mellom enslige forsørgere og andre barnefamilier har økt siden 2000-tallet. Andel eneforsørgere i landet har vært oppunder 16 prosent og for Sarpsborg noe over 20 prosent siste 3-årsperiode.

Over halvparten av barna i familier med lavinntekt i Norge har innvandrerbakgrunn.⁵ 38 prosent av innvandrerbarna i Norge er i lavinntekts-husholdninger (EU 60). 4,5 prosent av barna uten innvandrerbakgrunn er i samme kategori. Lav tilknytning til arbeidsmarkedet i gir høy risiko. Særlig er arbeidsdeltakelsen lav blant kvinner i innvandrergruppene. Mange innvandrere som er i arbeid, har lave inntekter. Familier med innvandrerbakgrunn fra ikke-vestlige land har ofte flere barn å forsørge. Flere innvandrere enn nordmenn har fysiske og psykiske helseproblemer, noe som påvirker arbeidsevnen. Jo lengre botid i Norge, desto bedre muligheter til å skaffe jobb og bolig.

⁴ Kilde: Onsager, Knut mfl. Viken og delregionene – samfunnsutvikling og bærekraft, utfordringer og muligheter. (2019) NBR-rapport 2019:17. s 94

⁵ Kilde: https://bufdir.no/Familie/Fattigdom/Ny_Barnefattigdom_i_Norge/

Årsaker og virkninger av fattigdom

I spørreundersøkelser er det ofte færre som selv oppgir at de opplever fattigdom i hverdagen enn statistikken viser ut fra inntekt. Opplevelse av å være fattig avhenger av livsfase, hvor mange som deler bolig, hvor man bor, hva som er vanlig i nærmiljøet og hvordan foreldre håndterer situasjonen.

Årsakene og virkningene av å være fattig er komplekse og avhengig av mange forhold. En kunnskapsoppsummering fra 2018 trekker fram familieforhold og samspill i familien, sosial deltagelse og relasjoner til jevnaldrende, kriminalitet, utvikling, utdanning og overgang til voksenroller, helse, helseatferd, nærmiljø og bo-forhold samt generasjonsoverføringer av muligheter og barrierer.⁶

Familiestress

Økonomiske problemer kan føre til emosjonelt stress i familien og foreldrekonflikt som kan ha uheldige konsekvenser for relasjoner og samspill i familien.

Skoleprestasjoner og utdanning

Flere barn med lavinntekt enn andre har utfordringer med læring og skoleprestasjoner. Foreldres skoleinvolvering, forventninger til barnas prestasjoner og foreldrestil er de viktigste påvirkningsfaktorene. For barn som vokser opp i lavinntektsfamilier, er det å gjøre lekser sammen med foreldre svært viktig for skoleprestasjoner.

Utenforskap

Barn og ungdom i lavinntektsfamilier er mer utsatt for mobbing og utestengelse, har færre venner og er mer utsatt for mistrivsel på skolen. De har færre muligheter til å delta på arenaer for samvær, læring, utvikling av ferdigheter og mestringsopplevelser. Utenforskap og ensomhet kan være et resultat dersom man ikke opplever å være en del av det sosiale miljøet. Å oppleve tilhørighet i nærmiljøet kan bidra til positiv identitetsutvikling tillit og demokratiforståelse som man kan gå glipp av ved å være utenfor.

Bomiljø og flytting

Lavinntektsfamilien bor ofte dårligere og trangere enn andre, oftere i leid bolig, noen i utrygge bomiljø. Ustabil oppvekst og tilknytning til venner og nærmiljø blir resultat av at familien ofte må flytte. Det er dokumentert at nabolag og boforhold har betydning for barn og unges livssjanser. Flere studier påviser «nabolagseffekter» på barn og unges sosiale mobilitet i form av utdanning, yrkesposisjon, arbeidstilknytning og inntekt.

Sårbarhet i ungdomstida og overgang til voksenlivet

Norsk og nordisk forskning antyder at inntekten i familien får større betydning i tenårene. Mot slutten av tenårene er en særlig sårbar periode for negative virkninger av fattigdom på helse, utdanning og overgang til voksenlivet.

Internasjonale studier viser større sammenheng mellom oppvekst i lavinntektsfamilier og negative utfall enn norske utredninger. Det kan bety at dagens innsats norske i utdanningsinstitusjoner, helse- og velferdstilbud har positive effekter.

⁶ Kilde: Hyggen, C. Brattbakk, I. og Gørgeraas, E. (2018) Muligheter og hindringer for barn i lavinntektsfamilier. En kunnskapsoppsummering. Rapport nr. 11/18.

Utrydde sult

Målet om å utrydde sult handler om bedre ernæring, men også å oppnå matsikkerhet og fremme bærekraftig landbruk.

Det handler om å sikre bærekraftige systemer for matproduksjon, innføre robuste landbruksmetoder som gir økt produktivitet og produksjon, som bidrar til å opprettholde økosystemene, som styrker evnen til å tilpasse seg til klimaendringer, ekstremvær, tørke, oversvømmelser og andre katastrofer, og som gradvis fører til bedre jordkvalitet.

Matvareproduksjon

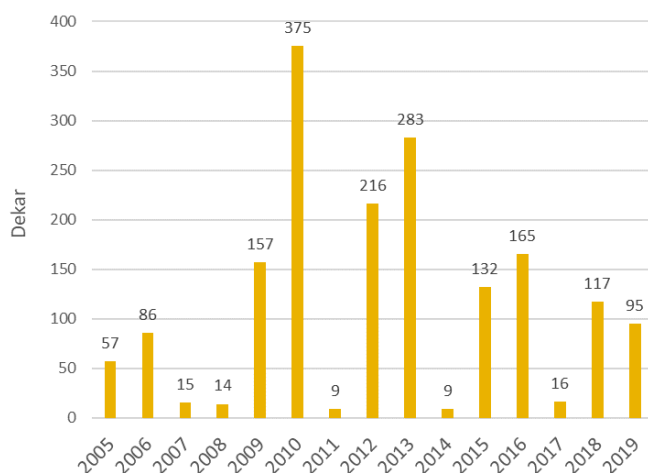
FN anslår at verdens matproduksjon må økes med opp mot 40 prosent innen 2050 for å oppnå matsikkerhet for en voksende befolkning. Alle stater har, gjennom FN, forpliktet seg til å sørge for matsikkerhet for sine innbyggere. Klimaendringer kan bidra til at det blir vanskelig. Matsikkerhet skapes ved at alle land forvalter og bearbeider sine naturressurser, i kombinasjon med velfungerende handelssystemer. Norsk matproduksjon må øke med 20 prosent innen 2030 for å beholde dagens selvforsyningsgrad på rundt 50 prosent.

Kun 3 prosent av landarealet i Norge er dyrkbart og 1 % av landarealet er egnet for matkorn. 20 prosent av alle jordbruksareal i Norge ligger i Viken. Sarpsborg har vært den tredje største jordbrukskommunen i Østfold og bidrar med 20 prosent av *sitt* areal til dyrka mark. Jorda er av beste kvalitet for korn og grønnsaker. 90 prosent av det dyrka arealet og 98 prosent av det dyrkbare arealet i klimasone 1. I denne klimasonen kan ett dekar dyrka mark normalt produsere korn nok til ca. 1000 brød per år. I toppår produserer Sarpsborg 5 prosent av matkornet i Norge, selv om Sarpsborg bare har 0.75 prosent av jordbruksarealet i landet.

Matvaresikkerhet

Matvaresikkerhet er avhengig av arealer å produsere på, gode systemer for produksjon, og gode handelssystemer for å fordele maten. Med befolkningsvekst i regionen følger behov for økt produksjon av mat dersom målet om matvaresikkerhet skal nås. Hvordan Sarpsborg forvalter sin dyrka og dyrkbare jord har derfor relativt sett større innvirkning på Norges matsikkerhet enn mange andre norske kommuner.

Omdisponering av jord

En styrke ved Sarpsborg er store sammenhengende jorder som gjør matproduksjonen effektiv. Jordvern er viktig for å opprettholde muligheten for framtidig matproduksjon. Omdisponering av dyrka og dyrkbar mark til andre formål brukes som indikator for bærekraftig matproduksjon.

Figur 4. Omdisponering av dyrka og dyrkbar jord til andre formål enn landbruk i Sarpsborg. (Kilde SSB Tabell 7903)

God helse

Sikre god helse og fremme livskvalitet for alle, uansett alder. Et delmål går ut på å redusere for tidlig død gjennom forebygging og behandling, fremme mental helse og livskvalitet og styrke forebygging og behandling av rusavhengighet. Det er også et mål å forhindre dødsfall og sykdom som følge av farlige kjemikalier og forurensning av luft, vann og jord (st. m 19). Det samme gjelder dødsfall og skader i trafikken. Sikre tilgang til gode helsetjenester, helsefremmende informasjon og opplæring, blant annet om seksuell helse, tobakkskade, helsefremmende livsstil.

Helsetilstanden i befolkningen

Norge har, som WHO, mål om å redusere tidlige dødsfall av ikke-smittsomme sykdommer med 25 prosent innen 2025 fra 2010. Fra 2010 til 2015 var det nedgang på 18 prosent og man nærmer seg målet.⁷ Kommunen er pålagt å ha oversikt over helsetilstanden til lokalbefolkningen og følge med på viktige helseområder over tid. Det gjelder forhold som dødelighet, somatisk og psykisk helse, levevaner som hemmer eller fremmer god helse, legemiddelbruk, miljømessige helseforhold i kommunen, skader og ulykker. I tillegg til helsestatistikk viser både befolkningsundersøkelsen fra 2019 og Ungdata 2019 hvordan befolkningen vurderte egen helse og livskvalitet. (Se utdypende beskrivelse om folkehelse i Sarpsborg i vedlegg 1)

Forventet levealder

Forventet levealder brukes ofte som indikator på helsetilstanden. Den er lavere i Sarpsborg enn i resten av Viken og Norge. Forventet levealder i Sarpsborg er 82,5 år for kvinner og 78 år for menn. For Norge er forventet levealder 83,3 år for kvinner og 79,1 år for menn. En innbygger i Sarpsborg som har høyere utdanning forventes å leve 7 år enn en innbygger som sluttet skoleløpet etter grunnskolen. De vanligste årsakene til dødsfall blant eldre er, hjerte- og karsykdommer, kreft og demens. De viktigste risikofaktorene for sykdom og dødsfall er alkohol og andre rusmidler, tobakk, fysisk inaktivitet og usunt kosthold.

Vurdering av egen helse og livskvalitet

Befolkningsundersøkelsen fra 2019 viste at nær syv av ti sarpinger opplevde helsa som god eller svært god. 75 prosent av innbyggerne følte seg friske nok til å kunne gjøre det de hadde lyst til. Samtidig oppga 47 prosent at de hadde en form for langvarig sykdom eller helseproblem (utover seks måneder). Da sarpingene vurderte ulike faktorer for livskvalitet på en skala fra 0 til 10 var det faktoren trygghet som fikk høyest skår med 8,8 poeng. De fleste innbyggerne i Sarpsborg opplevde stor grad av tilhørighet og liten grad av ensomhet. Mange opplevde å ha gode støttende relasjoner. Livet opplevdes som meningsfylt og mange mente at de selv gir bidro til andres trivsel. De aller fleste ungdom var også fornøyd med egen helse i 2019. Sarpsborg-ungdommene var omtrent like fornøyd med helsa som ungdom flest i landet. Guttene var litt mer fornøyd enn jentene og ungdomsskoleelevene litt mer fornøyd enn elevene på videregående skole. Og ungdom flest var nesten like fornøyd med helsa i 2019 som i 2017 og 2013.

Ensomhet mer vanlig enn før og mest vanlig blant yngre generasjoner

Undersøkelsene fra 2019 viste også at ensomhet er en utfordring for ganske mange. Denne tendensen er en nasjonal utfordring, selv om ensomhetsfølelsen er 3 prosentpoeng høyere i Sarpsborg. Blant ungdom i videregående skole oppga 30 prosent at de hadde vært mye plaget av

⁷ Kilder: «Vi i Viken» s54

ensomhet siste tiden. 24 prosent av innbyggerne mellom 18-29 år rapporterte om ensomhet. Andelen avtok med alder. I gruppa 65-79 år oppga 6 prosent at de var ensomme. Blant innbyggerne som var plaget av å være redde eller engstelige, oppga én av fire at de ikke hadde noen personer å regne med ved vanskeligheter.

Psykisk helse

Psykiske plager, depresjon, angstlidelser og personlighetsforstyrrelser skyldes gener kombinert med miljøforhold. En trygg tilknytning til omsorgspersoner i barndommen har stor betydning for senere psykisk helse. Gjennom alle faser av livet gir sosial isolasjon og ensomhet økt risiko, mens sosial støtte og nærhet til andre beskytter. Traumatiske opplevelser, kan gi varige psykiske skader. Andelen i aldersgruppen 15-29 år som har psykiske symptomer og lidelser, er høyere i Sarpsborg enn i landet som helhet. Andelen har økt fra 14,6 prosent til 17,7 prosent på åtte år. Dette er også en nasjonal trend som det viktig å arbeide med, overvåke framover og forebygge.

Sett i forhold til innbyggertallet har selvmord forekommet hyppigere i Sarpsborg enn hva som er vanlig i landet. Mellom syv og åtte personer dør av selvmord i Sarpsborg hvert år. Tre av syv er under 45 år. Fem av syv er menn.⁸

Sarpsborg har også hatt en høy forekomst av narkotikautløste dødsfall sammenlignet med andre kommuner både i Viken, Østfold og Oslo. Dødstallene har økt senere år. Så mange som seks personer har dødd av narkotika hvert år i perioden 2016-2018.

Fysisk helse

Følgende utviklingstrekk kan nevnes når det gjelder forekomst av de vanligste sykdommene:

- Sykehusinnleggelses og dødsfall av hjerte- og karsykdommer går ned, mens bruk av medisiner for det samme går opp.
- Utviklingen med legemiddelbruk ved kols og astma er stabilt, men over landsgjennomsnittet
- Behandling av diabetes type 2 øker og er godt over landsgjennomsnittet
- Sarpsborg har noen flere nye tilfeller av lungekreft og hudkreft årlig enn Viken og landet
- Forekomsten av demens har økt dramatisk med en tredobling de siste fire årene

Det er særlig den forventede økningen av personer med demens som vil gi omfattende bolig- og tjeneste- og kompetansebehov de neste årene.

Helsefremmende aktivitet

71 prosent av sarpingene rapporterte i 2019 at de drev med fysisk aktivitet, mens 28 prosent ikke drev med noen form for sport, mosjon eller fysisk aktivitet. 8 prosent trente hver dag. Omfanget varierte med alder livsfase. Mest aktiv var de yngste voksne under utdanning. Ungdata 2019 viste at dagens ungdom er opptatt av trening. Så mange som 67 prosent av ungdommene mellom 13 og 15 år oppga at de trente 3-4 ganger i uka eller mer, mens 15 prosent trente sjelden eller aldri. En del gir seg med organisert idrett utover i ungdomstida, mens trening på treningsstudio øker med alderen.

⁸ <http://khs.fhi.no/webview/index>.

God utdanning

Sikre inkluderende, rettferdig og god utdanning og fremme muligheter for livslang læring for alle. Sikre at jenter og gutter får tilgang til god og tidlig omsorg og at alle jenter og gutter fullfører gratis og likeverdig grunnskole og videregående opplæring av høy kvalitet som kan gi dem relevant og reelt læringsutbytte. Sikre tilgang til god teknisk og yrkesfaglig opplæring og høyere utdanning til overkommelig pris. Øke antall unge og voksne med kompetanse, blant annet i tekniske fag og yrkesfag, som er relevant for sysselsetting, anstendig arbeid og entreprenørskap.

Utdanning er avgjørende for et godt liv

Utdanning i befolkningen er en av de aller viktigste påvirkningsfaktorene for helse og livskvalitet. Jenter og gutter skal ha lik tilgang til utdanning med god kvalitet, og den skal være gratis. Utdanning er viktig for å få arbeid og inntekt, og dermed bolig og andre goder.

Kompetansekrav i Nedre Glomma

Et av FNs delmål under «God utdanning» er å øke antall unge og voksne med kompetanse som er relevant for sysselsetting, anstendig arbeid og entreprenørskap, blant annet i tekniske fag og yrkesfag. Sarpsborg er, sammen med Fredrikstad, en stor regional arbeidsmarkedsregion med over 70 000 arbeidsplasser. Etterspørselen etter arbeidskraft med høyere utdanning er mindre i vår region enn i Oslo og kommunene rundt Oslo.⁹ De største byene får stadig høyere utdanningsnivå i sitt næringsliv enn resten av landet. Mens nærmere 70 prosent av yrkene i Asker og Bærum stiller krav om høyere utdanning, er det under 47 prosent av yrkene i Nedre Glomma som gjør det samme. 17 prosent av yrkene i Nedre Glomma er håndverks- og produksjonsyrker med krav til fagutdanning (VGS), noen flere i Halden, Indre-Østfold, Midt-Buskerud og Hallingdal. En større andel av yrkene i Nedre Glomma som krever fullført videregående skole er innen tjenesteyting, (31 prosent).

Utdanningsnivået i befolkningen øker

Utdanningsnivået i Norge øker. Det har aldri vært så mange unge som tar lang utdanning som i dag. Mot slutten av 20-årene har over halvparten av jentene, og rundt en tredel av guttene høyere utdanning. De som starter arbeidslivet har dermed høyere utdanning enn de som blir pensjonister. Andelen av befolkningen over 16 år med universitets- og høyskoleutdanning i Sarpsborg økte fra 23,4 prosent i 2016 til 24,1 prosent i 2017 og 24,5 prosent i 2018. Dette er samtidig godt under landssnittet, som da var på 33,4 prosent. I Viken er forskjellene store. Utdanningsnivået i Sarpsborg har ligget litt lavere enn snittet for Østfold og ble rangert som nummer 121 av alle kommuner i landet i 2018.

Utdanning blant innbyggere med innvandringsbakgrunn

30,5 prosent av innvandrerne (30-66 år) i Sarpsborg hadde universitet- og høyskole som sin høyeste utdanning i 2018. Det er 1660 personer. Sarpsborgs befolkning ellers hadde en andel med høyere utdanning på 28,9 prosent, (6187 personer). Blant kvinnene er det nesten like stor andel med høyere utdanning i innvandrergruppa som i øvrig befolkning. Det er større forskjell mellom innvandrere og øvrig befolkning som har videregående skole som høyeste utdanning. En mindre andel innvandrere har videregående skole og en større andel innvandrere har grunnskole som høyeste utdanning.

⁹ «Vi i Viken».

Flere av de minste går i barnehage

Barnehagen utgjør første fase i barns organiserte opplæringsløp og her legges et viktig grunnlag til de første skoleårene. Barn skal få opplevelser, erfaringer og kunnskap som gjør at de kan begynne på skolen med trygghet, nysgjerrighet og tro på egen mestring. I Sarpsborg går 97,2 prosent av 3-5-åringene i barnehage. Andelen har økt senere tid og er nå på landsnivå. Blant 1-2-åringene går noe over 78 prosent i barnehage. Gjennomsnitt for landet er oppunder 84 prosent.

Av alle barn mellom ett og fem år har 27 prosent innvandrerbakgrunn. Av de 820 barna som er minoritetsspråklige går oppunder 77 prosent (2018) i barnehage. Landsnivået er 82 prosent, men utviklingen for Sarpsborg er positiv og har økt med over 6 prosentpoeng siden 2015.¹⁰ 97 prosent av fireåringene og 42 prosent av ettåringene går i barnehage.

Læring og læringsmiljø

PISA-undersøkelse fra 2018 viste at norske elever presterte over OECD-gjennomsnittet i lesing og matematikk, og likt med OECD-snippet i naturfag. Resultatene for naturfag og lesing var ikke fullt så bra i 2018 som i 2015 for Norge.¹¹ Sarpsborgelevene hadde en gledelig utvikling. Flere elever løftet seg fra laveste mestringsnivå, og flere enn tidligere presterte på øverste mestringsnivå. Elevene i Sarpsborg har tatt igjen forspranget som de øvrige Østfold-elevne hadde på nasjonale prøver. De yngste elevene presterte bedre og det ser ut til at tidlig innsats har hatt effekt.

Trivselen er høy, trygghet og relasjonsbygging viktig

Lærernes fag- og ledelseskompetanse er avgjørende for å skape god læring. Lærernes, og andre voksnes, evne til å bygge gode relasjoner til barna er grunnleggende. Å «se» og anerkjenne elevene, verdsette deres interesser er noe av det viktigste i relasjonsbyggingen.¹² De fleste elevene på barnetrinnene i Sarpsborgskolene gir uttrykk for at de trives og opplever et trygt og godt skolemiljø. Sammenlignet med landsgjennomsnittet skåret ungdomsskoleelevene langt bedre på trivsel i ungdomsundersøkelsen. Et stort flertall mente at lærerne brydde seg om dem. Mange følte også at de passet inn blant elevene. 58 prosent var fornøyd med skolen sin i 2013. I 2017 var 64 prosent fornøyd, mens i 2019 hadde andelen gått ned igjen til 59 prosent. På videregående skole trivdes 62 prosent av elevene. Mest fornøyd var elevene på første trinn. Tidstrenden gikk noe i negativ retning fra 2017 til 2019.

Ungdom flest er pliktoppfyllende

Mange ungdommer i Sarpsborg mener de gjør en god innsats og mestrer skolearbeidet. Undersøkelser viser at ungdom er mer pliktoppfyllende og disiplinerte enn foreldregenerasjonen. Ungdata 2019 viste en markant økning siden 2013 i tid brukt på lekser og annet skolearbeid blant ungdomsskoleelever i Sarpsborg. Sarpsborg var omtrent på samme nivå som landsgjennomsnittet. Jentene brukte betydelig mer tid på lekser enn guttene. 40 prosent av elevene på videregående skole brukte gjennomsnittlig 1-2 timer eller mer enn to timer daglig på skolearbeid i fritiden. Det var også stor forskjell på jenter og gutter. Mange flere jenter brukte minst én time på hjemmearbeid hver dag.

Skolemotivasjon

Skolemotivasjonen på ungdomstrinnet har stor betydning for mestring og gjennomføring av videregående opplæring. Selv om trivselen er stor i Sarpsborg, er det også utfordringer med skolevegring. Tre av fire elever kjedet seg på skolen i 2019. Nær halvparten av elevene følte seg ofte stresset eller slitne av skolearbeidet. Det var en økning i skoleskulk på ungdomstrinnet og i videregående skole. Andelen som skulket, økte med alder. Oppunder 10 prosent skulket minst seks

¹⁰ Kilde: Grunnskolens informasjonssystem

¹¹ <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/stabile-resultater-i-pisa-undersokelsen-men-flere-gutter-sliter-med-lesing/id2680740/>

¹² Kilde: Montgomery, Oppvekstkonferansen i Sarpsborg 2020

ganger i løpet av skoleåret på videregående. Årsakene vises ikke i ung-data, om det skyldes kjedsomhet eller stress, eller det var for å hente seg inn eller lese til prøver. I Sarpsborgs arbeid med skolevegring påpekes flere risikofaktorer som for eksempel mobbing og utestenging, utrygt eller ustabil læringsmiljø, flytting, psykiske helsefaktorer eller familiære forhold.

Gjennomføring av videregående skole

Andelen 16–25 år som verken er i, eller har bestått, videregående opplæring og som ikke er i arbeid, har vært fallende de siste årene. Det er positivt, men fortsatt er det en stor utfordring at mange ikke fullfører videregående. Flere kvinner enn menn fullfører videregående skole. Blant norskfødte med innvandrerbakgrunn er det en større andel som gjennomfører videregående enn blant førstegenerasjonsinnvandrerne. Selv om gruppa norskfødte kvinner med innvandrerbakgrunn er liten (10 personer i 2018), er det verd å merke seg at samtlige i denne gruppa fullførte videregående skole.

Framtidsutsikter

Så mange som 94 prosent av elevene i videregående skole tror de vil komme til å fullføre. 46 prosent tror ikke de vil bli arbeidsledig noen gang, mens 42 prosent vet ikke. 65 prosent av elevene på videregående skoler i Sarpsborg tror de vil studere på universitet eller høyskole. 13 prosent tror ikke de vil ta høyere utdanning. Så mange som 19 prosent tror de vil bli arbeidsledig noen gang.

De fleste ungdomsskoleelevene har også tro på at de vil fullføre videregående skole og 61 prosent tror de vil ta høyere utdanning.

Færre en før tror de vil leve et lykkelig liv og flere er usikre på om de kommer til å få arbeid. 69 prosent av ungdomsskoleelevene og 61 prosent på videregående tror de vil komme til å leve et godt og lykkelig liv. Andelen for Norge er høyere, 72 prosent. 4 prosent tror ikke de vil leve et godt og lykkelig liv. Noen flere gutter enn jenter er optimistiske for framtida. De som går i 1 klasse er mer optimistiske enn de eldste. Elevene i videregående skole var noe mer optimistiske i 2017 enn i 2019.

Likestilling mellom kjønnene

Målet handler om å gi begge kjønn like rettigheter og muligheter til å bestemme over eget liv. Alle skal ha tilgang til utdanning, helsetjenester, arbeid og juridiske rettigheter. Det betyr også fullstendig og reell deltakelse og like muligheter til ledende stillinger på alle nivåer i beslutningsprosessene i det politiske, økonomiske og offentlige liv. Avskaffe alle former for vold mot alle jenter og kvinner, både i offentlig og privat sfære, herunder menneskehandel, seksuell og annen form for utnyttning Avskaffe all skadelig praksis, for eksempel barneekteskap, tidlige ekteskap og tvangsekteskap samt kvinnelig omskjæring.

Representasjon

Bystyret i Sarpsborg består av 58 prosent menn mens i forrige bystyreperiode var andelen menn 56 prosent. Gjennomsnittlig var det 61 prosent menn blant kommunestyrerepresentanter i landet.

Mann- og kvinneyrker

Så mange som 41 prosent av kvinnene i arbeidsstyrken i landet jobber deltid, og kun 18 prosent av mennene. I Sarpsborg er det noen flere menn som jobber deltid i den mannlige arbeidsstyrken, og blant kvinnene enda flere. Over 45 prosent jobber deltid, sannsynligvis fordi en stor andel av kvinnene jobber i helsesektoren som har mange arbeidsplasser i Sarpsborg.

Fortsatt dominerer kvinneandelen i offentlig sektor, 70 prosent på landsbasis og oppunder 73 prosent i Sarpsborg. Menn dominerer i privat sektor, litt over 62 prosent i landet og over 65 % i Sarpsborg. Kjønnforskjellene i manns- og kvinneyrker er altså noe sterkere i Sarpsborg. Det gjelder også lederroller. Mens oppunder 64 prosent av lederne i landet er menn, er andelen menn i lederstillinger 68 prosent i Sarpsborg.

Utdanning

Flere kvinner enn menn tar høyere utdanning. 28 % av kvinnene i Sarpsborg hadde høyere utdanning i 2018, nærmere 21 % av mennene.

Forekomst av utrygghet og voldshendelser

I perioden 2013 og 2014 ble over 340 tilfeller av vold og mishandling anmeldt årlig. Antall anmeldelser økte til oppunder 430 årlig i 2017- 2018. Mens landsgjennomsnittet er på 6,9 per 1000 innbyggere, ligger Sarpsborg på 7,7 per 1000 innbyggere.¹³

Årlig registrerer krisesenteret 800 – 900 telefonsamtaler inn, hvorav ca140 av disse er henvendelser fra eller om personer som er i akutt krise. Hvert år bor det 60 - 80 voksne og 40 - 70 barn på Sarpsborg krisesenter. I tillegg går 60-80 personer til samtaler. Gjennomsnittlig 63 prosent av brukerne av krisesentertjenestene har en eller begge foreldre født utenfor Norge. Det antas at mellom 750 og 1500 innbyggere utsettes for vold i nære relasjoner i Sarpsborg hvert år.

I ungdomsundersøkelsen fra 2017 rapporterte nærmere 100 jenter og 60 gutter på ungdomstrinnet at de hadde en voksen i familien som hadde slått ungdommen med vilje i løpet av det siste året. 12 prosent (n=1585) av ungdom 13-15 år har opplevd å bli truet med vold og 16 prosent har blitt slått (254 personer). 2 prosent har trengt legebehandling etter å ha blitt utsatt for vold. 13 prosent (n=1597) av ungdom 13-15 år har opplevd å bli plaget, truet eller frosset ut, enten på skolen eller i fritiden. 6 prosent av dem ukentlig. (96 personer)

Fred og rettferdighet

Fremme fredelige og inkluderende samfunn. Bygge velfungerende, ansvarlige og inkluderende institusjoner. Fred, trygghet og velfungerende samfunnsinstitusjoner er forutsetninger for å skape bærekraftige samfunn. Målet innebærer å utvikle åpne, ansvarlige institusjoner, sikre lydhøre, inkluderende, medbestemmende og representative beslutningsprosesser, allmenn tilgang til informasjon. Grunnleggende friheter beskyttes og alle skal sikres tilgang til rettsvern, overgrep og vold stanses.

Sosiale nettverk og engasjement for fellesskapet

Norge blir omtalt som et fredelig samfunn, med et sterkt forankret demokrati, en godt utviklet rettstat og med respekt for menneskerettigheter. Norge har flere år på rad rangert på toppen av *The Economist Intelligence Units* Demokratiindeks. En av suksessfaktorene som ofte nevnes, er at mange innbyggere deltar i formelle og uformelle sosiale nettverk med engasjement for et fellesskap. Nettverk skaper bånd mellom folk med like interesser og broer mellom ulike grupper samfunnet. Dette er viktige ressurser for samfunnet og for enkeltpersoner, såkalt «sosial kapital» som styrker demokratiet, som har stor betydning for velferden, for oppvekst, utdanning, arbeidsmarked, helse og livskvalitet. Disse ressursene betyr mye for både den økonomiske og sosiale bærekraften.

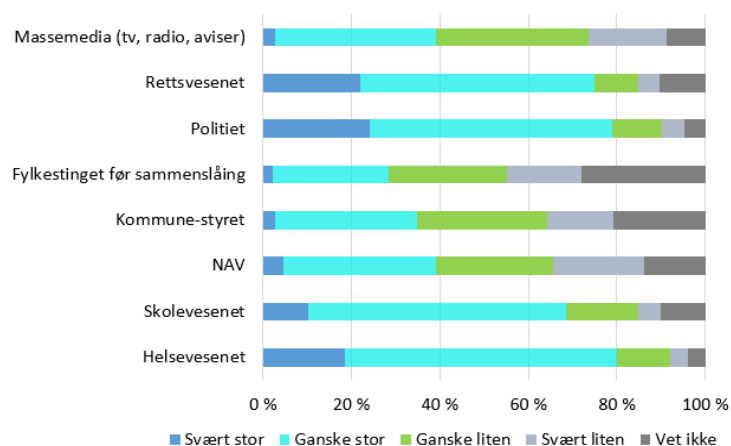
¹³ <http://khs.fhi.no/webview/index>.

Tillit er en suksessfaktor

Tillit er en viktig ingrediens i et bærekraftig samfunn. Tillit skapes i nære relasjoner, i nærmiljøet og lokalsamfunnet, i nettverkene. En generelt tillitsfull holdning gjør det lettere å få kontakt med andre og assosieres med en samfunnskultur preget av åpenhet, tilhørighet, trygghet, demokratisk medvirkning og fred. Tillit er dessuten en suksessfaktor for samarbeid og innovasjon i næringslivet. Nyere analyser av SSB data argumenterer for en sammenheng mellom frivillig aktivitet og grad av tillit. Deltakelse i organisasjoner som samler personer på tvers av landbakgrunn, har for eksempel betydning for tillit i lokalsamfunnet.

Tillit blant sarpingene

Tillit kan være horisontal eller vertikal. Horisontal tillit handler om tillit til andre mennesker, og brukes som indikator for sosial kapital.¹⁴ Befolkningsundersøkelsen fra 2019 viste at 48 prosent av innbyggerne i Sarpsborg hadde tiltro til andre. Tilliten til andre var høyere blant de med høyere utdanning og blant de over 65 år. Kvinner over 65 år hadde aller høyest tillit til andre.

Vertikal tillit handler om tillit til samfunnsinstitusjoner som politi, rettsvesen og styrende organer i samfunnet. I befolkningsundersøkelsen ble innbyggerne spurt om de hadde tiltro til ulike institusjoner. Diagrammet til venstre viser at sarpingene hadde spesielt stor tiltro til politi og helsevesen. Skolevesenet og rettsvesenet hadde også stor tillit i befolkningen.

Figur 5. Tiltro til institusjoner blant innbyggerne i Sarpsborg. Kilde: Befolkningsundersøkelsen 2019

Valgdeltakelse

Det er funnet sammenheng mellom deltakelse i frivillig arbeid og valgdeltakelse blant innvandrere med norsk statsborgerskap.¹⁵ Valgdeltakelsen på Alvim har ligget på det laveste i landet. Ved kommune- og fylkestingsvalget i 2019 mobiliserte velforeningen beboere i området med blant annet møter på Alvimhaugen nærmiljøhus. Dette kan ha bidratt til at valgdeltakelsen økte med ti prosentpoeng.

Valgdeltakelsen ved kommune- og fylkestingsvalg økte fra 51,9 prosent i 2015 til 57,1 prosent i 2019. Valgdeltakelsen økte med alder og utdanningsnivå. Lavest var valgdeltakelsen til 20-24-åringene som ikke hadde videregående skole. Ser vi på landbakgrunn og kjønn var det også variasjon.

Valgdeltakelse ved kommune og fylkestingsvalg 2019:

Bakgrunn	Hele landet		Sarpsborg	
	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner
Etnisk norske	68,1	71,9	61,6	63,9
Innvandrere	43,7	46,1	33,9	36,8
Norskfødte med innvandrerforeldre	42,8	49,7	28,1	39,3
Utenlandske statsborgere	26,6	36,9	20,5	30,1

¹⁴ Kilde: Wollebæk og Seggaard, 2011.

¹⁵ Kilde: Eimhjellen, Bentsen og Wollebæk, Sivilsamfunnsdeltaking blant innvandrere i Norge

Deltakelse i frivillig arbeid

Det store engasjementet og deltakelsen i organisasjonsliv og frivillig arbeid omtales som en suksessfaktor for vellykket demokrati og sosial kapital. Samtidig hevdes det at frivilligheten er i endring. Innbyggerundersøkelsen i 2019 hadde et spørsmål om deltakelse i foreningsliv, møter, styrer, eller lignende på fritiden. 46 prosent svarte at de aldri deltok. På spørsmål om hvorfor var det 11 prosent (N=1877) som oppga at de ikke kjente noen andre som var med. 9 prosent begrunnet med at de ikke hadde blitt spurt. 7 prosent oppga at de manglet informasjon om hva som foregikk, mens 6 prosent mente det var for dyrt å delta. Samtidig vet vi at idrettsforeningene er mange og foretaksomme, musikk-, teater- og annet kulturliv blomstrer, frivilligsentralene rekrutterer. Det samme gjør religiøse organisasjoner. Det er likevel et potensial for å rekruttere og inkludere flere i frivillig aktivitet.

En samlet oversikt over frivillig aktivitet i Sarpsborg etterspørres jevnlig på flere områder i kommunen og blant frivillige organisasjoner. Noen er på jakt etter samarbeidspartnere og ressurser i lokalsamfunnet, andre ønsker å vite tilbud som fins eller som mangler.

Oppsummering del 2. Sosial bærekraft.

Sentrale utviklingstrekk

Det er flere positive utviklingstrekk i Sarpsborg som gir grunn til optimisme. Mange innbyggere i alle aldre har det bra, er friske, aktive og trygge. Trivselen i skolen er fortsatt høy. Utdanningsnivået øker litt år for år, ungdom bruker mer tid enn før på skolearbeid og skoleresultatene er mer positive enn før. Flere enn før fullfører videregående skole, og sjansen for å få jobb øker jo lengre elevene står i skoleløpet. Flere innvandrerbarn enn før går i barnehage og en av tre innvandrere har høyere utdanning. Valgdeltakelsen har økt noe og tilliten til andre mennesker og til institusjonene er ganske stor. Dette er ressurser som vil være viktige for å løse utfordringene Sarpsborg har i dag og vil møte framover.

I et sosialt bærekraftperspektiv har Sarpsborg store og komplekse utfordringer som skal løses. Sarpsborg ligger lavere enn landsgjennomsnittet på de fleste levekårsindikatorerne og på helsetilstanden. Sarpsborg har en høy andel barn i lavinntektsfamilier og høy andel unge uføre. I tillegg får befolkningsstrukturen, med en stor andel eldre, og for liten andel unge, konsekvenser for den sosiale og økonomiske bærekraften.

Utfordringsbilde

Følgende utfordringer bør vektlegges i videre strategisk arbeid:

- Alderssammensetning: Alderssammensetning med mange eldre gjør at forsørgerbyrden blir stor. En følge av eldrekosten er mange innbyggere med demens
- Økning i psykiske plager er en nasjonal trend som også gjelder Sarpsborg. Sarpsborg har forholdsvis mange dødsfall som skyldes selvmord og narkotika. Ensomhet er vanligere enn før og særlig blant yngre innbyggere.
- Sammensatte levekårsutfordringer (samfunnsfloke): årsaker til og konsekvenser av levekårsutfordringene er så komplekse å forstå for deretter å løse i fellesskap. Innsats må rettes inn mot flere livsfaser, flere arenaer og basert på de mange positive ressursene som fins.
- Når befolkningen øker, må matproduksjonen øke tilsvarende for å opprettholde matvaresikkerheten. Matsikkerhet er avhengig av arealer å produsere mat på, gode systemer for produksjon, og gode handelssystemer for å fordele maten.

Behov for mer kunnskap

- Frivillig innsats, engasjement og deltakelse er avgjørende for å oppnå sosial bærekraft, sammen med kommune og næringsliv. For å løse utfordringene i fellesskap kan det være behov for å videreutvikle gode former for samarbeid og rolleavklaringer. Hvordan kan kunnskap om lokale interesser, ressurser og nettverk nyttiggjøres?

Del 3. ØKONOMISK BÆREKRAFT

De neste avsnittene beskriver hvordan det står til med Sarpsborg opp mot disse bærekraftsmålene:

FN har utarbeidet 30 delmål til disse fem målene. Hovedinnholdet i delmålene formidles i innledningene til hvert mål. Det er utviklet en rekke indikatorer for å måle status internasjonalt og nasjonalt. I denne beskrivelsen anvendes i stor grad indikatorer som er utviklet av Telemarksforskning i modellen for attraktivitet og lokal kunnskap som kan bidra til å gi et bilde av situasjonen i Sarpsborg. Flere av målene er også innrettet mot sosial og miljømessig bærekraft og underbygger hvor nært de tre bærekraftsdelene henger sammen.

Anstendig arbeid og økonomisk vekst

Fremme varig, inkluderende og bærekraftig økonomisk vekst, full sysselsetting og anstendig arbeid for alle. Jobb og inntekt uttrykker fattigdom. For at det skal skje må økonomisk vekst være rettferdig, nye arbeidsplasser må skapes, likestilling og likeverd i arbeidsmarkedet. Fast og trygt arbeidsliv for alle fremmes, uformelt og svart arbeid hindres.

Støtte entreprenørskap, innovasjon og kreativitet, og stimulere vekst i antallet svært små, små og mellomstore bedrifter er en ambisjon. Målet handler også om å utnytte ressursene bedre og skape bærekraftig forbruk og produksjon.

Omstillinger

Norge har hatt høyere sysselsettingsgrad og lavere arbeidsledighet, og dermed høyere økonomisk vekst enn andre industriland siden 90-tallet. Kraftige næringer innen olje og gass, fleksibelt arbeidsmarked og stor andel yrkesaktive kvinner har påvirket økonomien i landet. Vekst i andel eldre i befolkningen og nedgang i oljeprisene ga nedgang i sysselsettingen i perioden 2014-2018 for deretter å øke igjen. Korona-epidemien har resultert i økonomiske kriser for mange bedrifter, med permitteringer og konkurser i stort omfang. Konsekvenser av dette vil vise seg på lengre sikt.

I følge NAVs omverdensanalyse 2020 vil innbyggerne behøve å bytte jobb eller oppdatere kompetansen sin oftere enn før. Raskt behov for omstilling kan medføre perioder med større ledighet i berørte næringer og yrker. Noen arbeidsgivere vil ha utfordringer med å skaffe relevant og oppdatert kompetanse. Ifølge NHOs kompetansebarometer for 2019, sliter seks av ti bedrifter med å få tak i den kompetansen de har behov for. Dette gjelder særlig fagarbeidere innenfor bygg- og anleggsteknikk, og innen elektrofag.

Sarpsborg trenger fagarbeidere innen mange områder. God fagopplæring har stor betydning for innovasjon og for bedriftens muligheter til å forbedre produkter og prosesser. Dette vil være avgjørende for at virksomhetene skal være konkurransedyktige og har evne til å vokse og utvikle seg i fremtiden.¹⁶

Næringslivet er i omstilling til det grønne skiftet. I dette ligger både utfordringer og muligheter.

Rekruttering

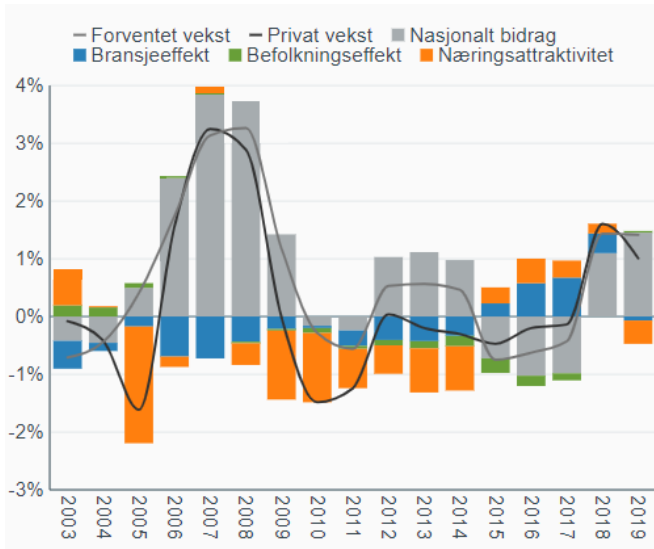
NAVs arbeidsmarkedsprognose for Øst-Viken 2020 peker på at 21 prosent av bedriftene i Øst-Viken hadde rekrutteringsproblemer våren 2019. Det er virksomhetene innen helse- og sosialtjeneste og undervisning som meldte om størst problemer med å få tak i kvalifisert arbeidskraft. Yrker med størst mangel på arbeidskraft var sykepleiere, elektrikere, lastebil- og trailersjåfører, andre helseyrker, tømrere og snekkere, helsefagarbeidere, andre salgsmedarbeidere, grunnskolelærere, sveisere, rørleggere og VVS-montører.

Attraktivitetsmodellen

Telemarskforskning utarbeider årlige analyser av Sarpsborgs og Nedre Glommas attraktivitet for bedrifter, innflyttere og besøkende. Dette gjøres med basis i «attraktivitetsmodellen» der Sarpsborg blir sammenlignet med alle kommuner i Norge og i noen sammenhenger kommuner som er noenlunde like geografisk og befolkningsmessig. Modellen viser strukturelle drivkrefter for vekst som påvirker næringslivet i Sarpsborg. Arbeidsplassveksten i det private næringslivet i Sarpsborg blir påvirket av både bransjesammensetningen og befolkningsveksten

¹⁶ Kilder: Fafo-rapport 2018, og Sarpsborg Næringsforening

Er det vekst i de næringene Sarpsborg har mange av, er det positivt for Sarpsborg. Er det derimot nedgang i de bransjene som dominerer i Sarpsborg slår det negativt ut (bransjeeffekt). Sarpsborg har hatt en heldig bransjesammensetning de siste ti årene. En høy befolkningsvekst gir vekst i bedrifter som har lokalt marked, som handel, service, bygg og anlegg, private barnehager, skoler og andre tjenester. Effekten av befolkningsvekst på næringslivet var negativ fram til 2018, siden veksten i folketallet da var lavere enn landsgjennomsnittet. (befolkningseffekt).

Figuren til venstre viser drivkrefter for arbeidsplassvekst i næringslivet.

Næringsattraktiviteten er differansen mellom faktisk og forventet vekst ut fra strukturelle forhold.

Sarpsborg hadde negativ næringsattraktivitet i perioden 2008 til 2014. Fra 2015 til 2018 var næringsattraktiviteten positiv.

I 2018 var veksten bedre enn forventet ut fra strukturelle forhold. Transport, barnehager og undervisning, helsetjenester, annen industri og prosessindustri hadde bedre arbeidsplassvekst enn forventet i 2019.

Figur 6 Drivkrefter for arbeidsplassvekst. (Kilde Telemarksforskning 2020)

Det var en svakere arbeidsplassvekst enn forventet innen agentur og engros, aktiviteter, andre tjenester og forretningstjenester. I 2019 hadde næringslivet i Sarpsborg noe lavere vekst enn forventet.

Telemarksforskning deler bransjene i kategoriene basis, besøk og regional næring. Prosessindustrien med Borregård i spissen er den basisnæringen som fortsatt setter sitt preg på næringsstrukturen. Prosessindustrien har hatt fallende antall arbeidsplasser på landsbasis. Sarpsborg har også hatt en nedgang antall arbeidsplasser i industribransjene siden 2000, men det har vært vekst i teknisk/vitenskapelige tjenester, tele og IKT, som også defineres som basisnæringer. Samlet sett har det vært en nedgang i antall arbeidsplasser i basisnæringene i Sarpsborg. Antall arbeidsplasser i besøksnæringene økte fram til 2008, men falt siden da. Det er de regionale næringene som har hatt sterkest vekst. Utleie av arbeidskraft er den bransjen som har vokst mest.

Sarpsborg har hatt noe mindre vekst enn landsgjennomsnittet de ti siste årene samlet sett, men bedre enn utvikling enn de fleste av sammenlikningskommuner som Sandefjord, Hamar, Lillehammer, Drammen, Skien, Tønsberg, Larvik, Moss, Fredrikstad og Porsgrunn. Sarpsborg hadde en sterk vekst i 2018, men noe lavere enn landsgjennomsnittet i 2019.

Antall arbeidsplasser i offentlig og privat sektor i Sarpsborg

I 2019 hadde Sarpsborg 16 516 arbeidsplasser i privat sektor og 11 794 i offentlig sektor. I gjennomsnitt har Sarpsborg hatt årlig arbeidsplassvekst på 2,5 prosent fra 2010. Veksten i næringslivet har vært 0,3 prosent. En markant økning med over 3000 arbeidsplasser i 2016 kom med flyttingen av sykehuset fra Fredrikstad til Kalnes/Sarpsborg.

Av de 8650 helse- og sosialarbeidsplassene i Sarpsborg, er 5877 besatt av sarpsborginnbyggere. Dette gir netto pendlingen til Sarpsborg innen helsesektoren på over 2770 personer. Mange jobber fortsatt innen industri og antallet er ganske stabilt. Mange jobber også innen varehandel og småindustri, men trenden går nedover. Stadig flere sarpinger jobber også innen bygg og anlegg. Antall innbyggere som underviser har også en tydelig vekstkurve de siste fire årene.

Innovasjon og infrastruktur

Bygge solid infrastruktur, fremme inkluderende og bærekraftig industrialisering og bidra til innovasjon. Målet handler om å investere i transport, vanningsystemer, energi og informasjonsteknologi som er avgjørende for å skape en bærekraftig utvikling. Det er et mål at næringslivet øker andelen av sysselsetting og bruttonasjonalprodukt. Bedre bruk av ressurser og mer bruk av rene og miljøvennlige teknologiformer og industriprosesser vil gjøre næringslivet mer bærekraftig.

Omstilling til større tilgang til og bruk av informasjons- og kommunikasjonsteknologi bidrar til å nå målet.

Utvikling og bruk av ny teknologi

Infrastruktur må være på plass for at et samfunn skal fungere. Norge har godt utbygd infrastruktur for samferdsel, energi, vann, og informasjon. Infrastruktur betyr mye for næringsliv, utdanning og læring, helse og hverdagsliv. Teknologi og innovasjon kan bidra til å løse miljømessige utfordringer som følger av utbygging for å bli et lavutslippsamfunn. Ny teknologi som nanoteknologi og bioteknologi åpner nye muligheter til å helbrede sykdom.

Noen forskere mener at kanskje halvparten av jobbene vi har hatt de siste årene vil være borte om 20 år. Kunstig intelligens og roboter kan erstatte mennesker. Tjenester og produkter kan bli bedre og mer tilgjengelige. Nye arbeidsplasser vil kunne skapes.

Mens teknologien utvikles er mange opptatt av hvordan teknologien påvirker samfunnet, for eksempel om forholdet mellom digitalisering og sosiale endringsprosesser. Koronaepidemien bidro til at flere tok digitale verktøy i bruk for å møtes, samarbeide, dele kunnskap og kulturopplevelser. IKT og sosiale medier gir nye muligheter for læring og utvikling i skole og arbeidsliv.¹⁷

Forskning og innovasjon på Borregaard.

Som hjørnesteinsbedrift for Sarpsborg bidrar Borregaard med et betydelig antall arbeidsplasser og med satsning på innovasjon og det grønne skiftet er Borregaard en sterk bidragsyter til bærekraft. Borregaards hovedmål er «å levere bærekraftige løsninger basert på fornybare råvarer og unik kompetanse». Opp mot 5 prosent av omsetningen brukes til forskning og utvikling og innovasjonsfokus følger hele produksjonsprosessen, i forbedring av prosesser og utvikling av nye produkter. Med støtte fra blant andre Norges Forskningsråd og Innovasjon Norge og i samarbeid med flere universiteter, bygger Borregaard opp kompetansesenter innen bioraffinering. Mye av prosjektene med utvikling av miljøteknologi og nye produkter foregår i forskningssenteret i Sarpsborg som har 70 ansatte.

Inkubator

For å utvikle en idé eller ny virksomhet trengs finansiering, nettverk og kompetanse i ulike faser. En inkubator kan bidra med støtte i form av kontor, administrative tjenester, nettverk eller finansiell bistand for å realisere en innovasjon. Et eksempel på dette er «Forprosjekt Inkubator», vedtatt i formannskapet for å støtte unge gründere med et strukturert miljø og støtteapparat på Inspira.¹⁸

¹⁷ Kilde: Arne Krokan: Smart læring.

¹⁸ Se vedtak i Formannskapet 10.12.2019. sak19/09234

Innovasjonskultur i Sarpsborg kommune

På (den digitale) Arendalskonferansen 2020 poengterte kommunal- og moderniseringsminister Nikolai Astrup hvor viktig det er å tenke nytt og jobbe smartere i kommunal sektor. For å få til dette må man satse på tre områder:

- Kultur for å prøve nye ting
- Ledelse som vet hvor viktig det er å satse på innovasjon
- Kompetanse på utviklings- og innovasjonsprosjekter.

Sarpsborg kommune har jobbet systematisk over flere år på disse områdene ved å bygge opp endringsevne og legge til rette for nytenking. Det viktigste tiltaket til nå, har vært å gjennomføre et innovasjonsprogram. Innovasjonsprogrammet er et lederutviklingsprogram der alle ledere og en rekke nøkkelpersoner, til sammen 350 personer, har gjennomført opplæring i innovasjonskultur, innovasjonsledelse og praktisk innovasjonsarbeid. Deltakerne har fått et kompetanseløft i innovasjon, som de er forpliktet til å føre videre ut i resten av organisasjonen.

Innovasjonsprosjekter anses som nyttige når de fører til innovasjoner som blir tatt i bruk, og hvor vi evner å hente ut reelle gevinster i form av økte inntekter, reduserte utgifter, høyere kvalitet eller frigjort tid. For å sikre fokus på gevinster og gevinstrealisering, er det innført porteføljestyring i Sarpsborg kommune.

Mindre ulikhet

Redusere ulikheter mellom land og innad i land. Rettferdig fordeling av et lands ressurser er nødvendig for å redusere fattigdom og skape stabile samfunn. De fattigste 40 prosent av befolkningen skal oppleve utjevning av forskjeller og gradvis og varig inntektsøkning gjennom skatter og avgifter, lønn og sosialomsorg. Det skal legges til rette for migrasjon og mobilitet i ordnede, trygge, regelmessige og ansvarlige former, blant annet ved å gjennomføre en planmessig og godt forvaltet migrasjonspolitik.

Minoriteter

I en rapport fra Institutt for samfunnsforskning gjennomgås forskningen om likestillings- og diskrimineringsutfordringer som minoriteter opplever. Resultatene viser at alle minoritetsgruppene opplever diskriminering, og at den forekommer på de fleste samfunnsområder. Innvandrere har større problemer enn befolkningen for øvrig med å få seg jobb, selv med tilsvarende utdanning og like kvalifikasjoner. En ny rapport (SSB 2017) om levekår blant innvandrere bekrefter også at innvandrere opplever å bli forskjellsbehandlet på arbeidsmarkedet

Samtidig øker forskjellene mellom innbyggerne både i rike og fattige land. Det gjelder ulikhet i inntekt og formue, og i tilgang til skole, helsehjelp og muligheter.

Sosial ulikhet i helse

Helse fordeler seg ulikt i befolkningen. Faktorer som påvirker ulikhet i helse er grunnleggende økonomi- og oppvekstvilkår, arbeids- og bomiljø, livsstil og bruk av tjenester. Sosial ulikhet i helse utvikler seg over livsløp. Levekår og livskvalitet i oppveksten påvirker utdannings- og yrkesvalg og -muligheter og deretter helse som voksen. Ressurstilgang, kosthold og fysisk aktivitet i tidligere livsfaser har betydning for helsa senere. Se for øvrig tema ulikhet behandlet under mål 1,2,3 og 4.

Bærekraftige byer og samfunn

Gjøre byer og bosettinger inkluderende, trygge, motstandsdyktige og bærekraftige. Målet omfatter bærekraftige, lett tilgjengelige, trygge transportmidler og bosettinger. Negative konsekvenser for miljøet i byene skal reduseres, med vekt på luftkvalitet og avfallshåndtering. Verne kultur og naturarv, sikre trygge og inkluderende grøntområder og offentlige rom. Det er et mål å at byer vedtar og gjennomfører en integrert politikk og plan med medvirkning, inkludering, bedre ressursbruk, begrensning av og tilpasning til klimaendringer, motstår og håndterer katastrofer, samt utvikler og iverksetter en altomfattende risikostyring.

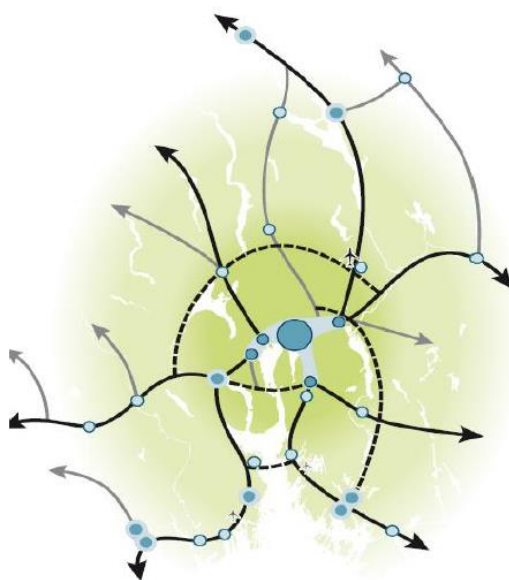
Helhetlig planlegging

FNs bærekraftsmål 11 integrerer det sosiale, økonomiske og klima-/ miljømessige. Disse må virke sammen for å skape bærekraftige byer, tettsteder og lokalsamfunn. Kommunen har et særlig ansvar gjennom areal- og samferdselsplanlegging, lokalisering av institusjoner og tjenester, boligpolitikk, forvaltning og utvikling av offentlig eiendom og sosiale arenaer, samt i beredskapsarbeidet.

Kompakt byutvikling

Nasjonale forventninger til regional og kommunal planlegging (2019) legger vekt på en styrt knutepunktutvikling med levende sentrumsområder og kvalitet i fysiske omgivelser for å skape bærekraftig samfunn. Kompakte byer og tettsteder med utbygging rundt kollektivknutepunkt, reduserer byspredning, transportbehov og klimagassutslipp. Innbyggerne beveger seg enklere og miljøvennlig mellom ulike gjøremål. Kostnadene til infrastruktur i byene reduseres. Samtidig må kompakt byutvikling kombineres med kvaliteter som gir trivsel, livskvalitet og trygghet. Dette gir muligheter, men også store planmessige utfordringer.

Nedre Glommas plass i storbyregionen

Figur 7. Strategisk kart for en flerkjernet utvikling av Østlandsområdet. Kilde: Osloregionen

Regionbegrepet kan ha flere betydninger, enten regionene defineres som funksjonelle eller formelt organiserte regioner. En funksjonell region kan omtales som «identitetsregion», «bo- og arbeidsmarkedsregion», «flerbyregion» eller «næringsregion».¹⁹ Gjennom regionreformen ble Sarpsborg en del av Viken fylke. Identitetsmessig og som bo- og arbeidsmarkedsregion er nedre Glommaregionen og «søndre Viken næringsregion», samt Osloregionen den vi forholder oss mest til i areal- og transportplanlegging, næringsutvikling og på andre samfunnsområder. Samarbeidsalliansen Osloregionen, som Nedre Glomma er med i, har vedtatt en samordnet areal- og transport-strategi for å møte utfordringene med sentralisering og stort press på Oslos arealer. En overordnet tanke er flerkjernet utvikling der Oslo er motoren, og byene rundt utvikles for å avlaste Oslo.

¹⁹ Kilde: NIBR-rapport 2019:17 (s 30-39)

For Osloregionen er målet å balansere veksten slik at det utvikles sterke og attraktive byområder utenfor Oslo.²⁰ Sarpsborg og Fredrikstad blir ofte omtalt som én sammenhengende byregion, noe som gir mulighet til å ta en tydelig rolle i en flerkjernet utvikling. Et viktig spørsmål er på hvilken måte Nedre Glommaregion kan forme denne rollen med å utvikle en funksjonell region for næringslivet og innbyggerne og påvirke attraktiviteten som bo- og arbeidssted.

Bypakke Nedre Glomma

Hovedmålet for Bypakke Nedre Glomma er å utvikle nedre Glomma som en attraktiv og konkurransedyktig region basert på bærekraftige virkemidler innen areal og transportsektoren. For transportpolitikken er det et operativt mål om nullvekst i personbiltrafikken i Nedre Glomma. Bypakke Nedre Glomma består av flere faser med lokale og statlige vedtak i perioden 2013- 2018 og prosjekter finansiert av staten og gjennom lokale bompengavgifter. (Prop. 50S. 2014-2015). Følgende prosjekter i Sarpsborg er inkludert i prosjektporteføljen for videreføring av Bypakke Nedre Glomma:

- Fv. 109: Utvide til fire felt mellom Rolvsøysund og Torsbekkdalen
- Fv. 118: Ny bru over Glomma
- Rv. 22: Hafslund-Dondern
- Mindre tiltak kommunal, fylkeskommunal og riksvei

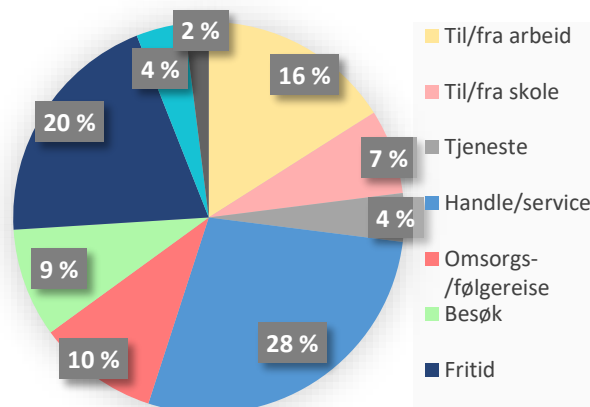
Etter planen vil det etableres en regional bomring med 23 bomstasjoner i Nedre Glomma, der 11 av dem blir lokalisert i Sarpsborg. De bompengetiløsende prosjektet i Sarpsborg er fylkesvei 109 Nye Tindlundvei – Torsbekkdalen og riksvei 22 Hafslund–Dondern.

Reisevaner i Nedre Glomma 2019

Følgende nøkkeltall kom fram av reisevaneundersøkelsen for Nedre Glomma fra 2019: Så mange som 59 prosent eide sykkel i brukbar stand, men bare 3 prosent av reisene var med sykkel. Sykkelandelen hadde gått ned med 2 prosentpoeng siden 2014. Beboerne i Nedre Glomma eide gjennomsnittlig 1,66 biler, flere enn i de andre byene og byområdene i landet. 57 prosent av reisene var med bil. 9 prosent eide el-bil. 96, 5 prosent av bileierne hadde egen parkeringsplass og 83 prosent kunne benytte parkeringsplass hos arbeidsgiver.

16 prosent av reisene var til fots og 9 prosent kollektivt. Kollektivandelen økte med 3 prosentpoeng fra 2014 til 2018. 22 prosent oppga at de hadde svært god eller god tilgang til kollektivtransport, 28 prosent middels god, 50 prosent mente de hadde dårlig eller svært dårlig tilgang.

Figuren til høyre viser at de fleste av våre reiser i Nedre Glomma gjøres utenom arbeid og skole. Mange av reisene i hverdagen har til formål å handle eller kjøpe tjenester eller gjøre ulike fritidsaktiviteter.

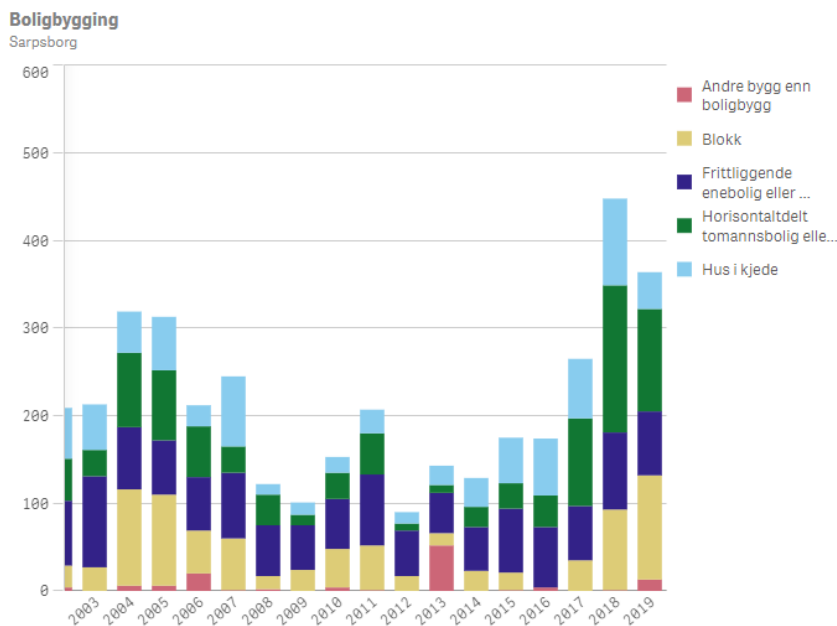

Figur 8. Reisehensikt i Nedre Glomma 2018. (Kilde: Reisevaneundersøkelsen 2018)

²⁰ Kilde: samordnet areal og transportstrategi for Osloregionen 2016

Boligbygging i Sarpsborg

I 2018 ble det oppført 448 nye boliger totalt i Sarpsborg. Det hadde ikke vært bygd så mange boliger siden rekordåret 1997. 2019 ble også et godt år for boligbygging. Boligene som ble bygget var dominert av småhusbebyggelse, men også en del blokkleiligheter.

For å oppnå kompakt byutvikling må det bygges tettere enn i dag, men flere og flere boligprosjekter oppføres i sentrum.

I sentrumsområdet var boligsammensetningen slik i 2018:

- Blokkleiligheter: 37 prosent
- Eneboliger: 17 prosent
- Hus i kjede eller tomannsboliger: 36 prosent

Figur 9. Boligbygging i Sarpsborg fordelt på boligtyper. (Kilde: Kompas)

Hvor mange leier boligen?

I Norge eier tre av fire sin egen bolig. I Sarpsborg er andelen som leier bolig 19 prosent. Sentrumsområdene har en større andel av innbyggere som leier bolig. 44 prosent av innbyggerne i østre bydel leier bolig. På Kurland er det kun 7,7 prosent av innbyggerne som leier bolig. De fleste av disse utleieboligene er privateid.

Hva er viktige bostedskvaliteter for innbyggerne i Sarpsborg?

De siste åtte årene er det gjennomført en rekke undersøkelser og medvirkningsprosesser forteller om kvaliteter i nærmiljøet som er viktig for beboere ulike steder i Sarpsborg. Noen undersøkelser har lagt vekt på hva som er viktig i ulike livsfaser, som barnefamiliefasen og pensjonistfasen. Andre undersøkelser har fokus på sosiale eller fysiske egenskaper som bidrar til trivsel i nærmiljøene.

Den voksne befolkningen er opptatt av natur, butikk og service i nærheten

Befolkningsundersøkelsen fra 2019 viste at 60 prosent av innbyggerne i Sarpsborg mente det var viktig å ha tilgang til natur- og friluftsområder for å trives i sine nærmiljø. 50 prosent mente det var viktig å ha tilgang til butikk og spisested, mens 35 prosent var opptatt av tilgang til offentlige tjenester. Omtrent like mange var opptatt av at nærmiljøet var pent og velholdt. Flere som bodde i sentrum mente det var verdifullt å kjenne naboene og at det å kjenne naboer bidro til trygghet. En innvandrerguppe var opptatt av gode steder å møtes i byen og at det var tilrettelagt for spontane møter og ulike aktiviteter. Ved behov for å bytte bolig kom det fram viktigheten av at boligsammensetningen på et sted er variert. På Alvim ble det for eksempel gjort oppmerksom på at det var få større boliger på markedet, noe som gjorde det vanskelig å fortsatt bo i området de hadde tilhørighet til.

Viktig for ungdom

Ungdata 2019 har spørsmål om hvordan ungdommene opplever sine nærmiljø. De fleste er fornøyde med sine omgivelser. Gode gang- og sykkelveier er særlig viktig og ikke minst er gode og rimelige offentlige transporttilbud etterspurt.

Viktig for barnefamilier

De som har tilhørighet til Sarpsborg over lengre tid vil ha preferanser på hvilke deler av byen eller kommunen som er bra å bo i, avhengig av egen tilhørighet og eventuell status og rykte. Tilflyttere med barn er ofte opptatt av skoletilbud og barnehagetilbud. Trygghet er det viktigste for barnefamilier. Det skal være trygt å leke ute, sykle, gå til skolen. Sosial trygghet i nabolaget er også en viktig verdi. Eneboliger med hage er etterspurt blant mange barnefamilier i Sarpsborg.

Viktig for senioren

Mange eldre gir uttrykk for at lokalmiljøet har stor betydning for deres livskvalitet i hverdagen. Nærmiljøet består av uformelle former for fellesskap, institusjoner, tjenestetilbud og rekreasjonsmuligheter. Boligens beliggenhet kan få stor betydning for eldres mulighet til å bli boende hjemme i egen bolig så lenge som mulig. Å bo nær familie og venner, offentlig kommunikasjon, butikker, tjenestetilbud og fri-områder er sider ved bokvalitet som kan være viktig for å klare seg godt og trives. I forbindelse eldretråkk i Skjeberg var seniorenene der, som mange andre, svært opptatt av turmulighetene i nærmiljøet med parker, grønne lunger og naturområder. De var opptatt av tilgjengeligheten og hvordan stedene så ut. Nok krakker og benker eller rekkverk kunne være avgjørende for om de kom seg ut på tur. Det samme var vedlikehold av veier og fortau som gjorde det mulig å komme til og fra med rullestoler og rullatorer. Ikke minst var trafiksikkerhet, framkommelighet, tilgjengelighet og trygghet, med nok belysning når det er mørkt, avgjørende for deltakelse og aktivitet i hverdagen. De eldre var dessuten opptatt av liv i gater og på torg.

Fravær av støy og støv

Attraktive boområder er områder uten støy og støv. Mye trafikk og industri i nærmiljøet gir støy og dårlig luftkvalitet som virker negativt på helse og livskvalitet. Boområder preget av dårlig kvalitet er mindre attraktive og det bor ofte innbyggere med dårlig råd som bor her.²¹

Strategisk kartlegging av støy er lovpålagt gjennom forurensningsforskriften. Kartleggingen ble gjennomført i 2017. Et støysonekart viser beregnet støy fra de mest trafikkerte veiene, fra jernbane, utvalgte industribedrifter og havnevirksomheten ved Alvim.²² I Sarpsborg var over 29 prosent av befolkningen utsatt for veitrafikkstøy over anbefalt grenseverdi. Ca. 10 prosent av befolkningen er utsatt for veitrafikkstøy på et så høyt støynivå at dagens regelverk fraråder bygging av nye boliger.

Støy fra jernbane

1,7 prosent av befolkningen i Sarpsborg er utsatt for jernbanestøy over Lden = 55 dB ved sin bolig. Anbefalt grenseverdi ved planlegging av nye boliger ved jernbaner er Lden = 58 dB. 0,3 prosent av befolkningen utsatt for jernbanestøy over Lden = 65 dB ved sin bolig.

Havnevirksomhet

Resultatene fra støyberegninger utført av anleggseiere viser at ingen personer i Sarpsborg kommune utsettes for støy fra havnevirksomhet som overstiger anbefalte grenseverdier

²¹ Rodeo 2016.

²² https://www.sarpsborg.com/globalassets/dokumenter/politikk-og-planer/kunngjoringer/2019.06.25.---sentrumsplan-2019-2031---vedtatt-plan/sentrumsplan2019-2031_temakart-stoy_20052019.pdf

Risikovurderinger

Kommunen gjennomfører jevnlig en helhetlig risiko- og sårbarhetsanalyse som består av å kartlegge, systematisere og vurdere sannsynlighet for uønskede hendelser i kommunen og hvordan disse kan påvirke kommunen. Kommunens geografiske beliggenhet gjør at Sarpsborg ikke er særlig utsatt for ekstreme værforhold. Sarpsborgs sårbarhet for kriser gjelder først og fremst beliggenheten nær svenskegrensa, viktige transportåre gjennom kommunen på vei, jernbane og sjø samt tre storulykkebedrifter og langvarige strømbrudd.

ROS-analysen fra 2019 peker også på at fremtidige klimaendringer kan gjøre Sarpsborg kommune mer sårbar for klimarelaterte problemer. Hele Norge vil være preget av mer sterk vind, perioder med tørke, hyppigere og kraftigere nedbør, og dermed hyppigere flom, springflo/stormflo og skredhendelser. Det forventes noe havnivåstigning.²³

Det er mye marin leire i Sarpsborg. I de områdene hvor det er marin leire kan det være kvikkleire. Temakart over områder der det kan være marin leire gir oversikt som brukes i planlegging og vurdering av nærmere analyser av stabilitet i områder for utvikling.

Ansvarlig forbruk og produksjon

Sikre bærekraftige forbruks- og produksjonsmønstre. Med det menes mindre ressursbruk, miljødeleggelse og klimagassutslipp når en vare lages. Det handler også om forvaltning og bruk av naturressurser, halvere andelen matsvinn per innbygger, i detaljhandelen og blant forbrukere samt redusere svinn i produksjons- og forsyningskjeden, herunder innhøsting. Offentlige anskaffelser i samsvar med det enkelte lands politikk og prioriteringer. Dessuten sikre at alle i hele verden har relevant informasjon og bevissthet om en bærekraftig utvikling og livsstil som er i harmoni med naturen.

Matsvinn

Hvert år kastes over 390 000 tonn spiselig mat i Norge. Ifølge FN-rapporten om bruk av land, bidrar matsvinn til mellom 8 og 10 prosent av menneskeskapte klimagassutslipp.²⁴ Det er to hovedårsaker til matsvinn. Det ene er lavere etterspørsel enn tilbud, et overskudd. Det andre er at kvaliteten vurderes som for dårlig til å gå videre i matkjeden. Regjeringen har inngått en avtale med matbransjen om å halvere matsvinnet innen 2030 i tråd med FNs bærekraftsmål. Fra 2010 til 2016 har matsvinnet blitt redusert med 14 prosent. Årsaker til dette er lengre holdbarhet på matvarer, nedprising av varer med kort holdbarhet, færre "tre for to"-tilbud og endring av holdbarhetsmerking fra "Siste forbruksdag" til "Best før" på de aller fleste meierivarer og mange kjøttprodukter.²⁵

Ressurgjenvinning

EUs handlingsplan for sirkulær økonomi har fokus på bærekraftig produksjon, forbruk, avfallshåndtering og gjenbruk. Et av målene er at 65 prosent av forbruksavfall skal gjenvinnes. I 2018 rapporterte Sarpsborg kommune at 32 prosent av husholdningsavfallet ble levert til materialgjenvinning. Sammen med flere kommuner i Østfold har Sarpsborg vedtatt å samarbeide om å bygge et ettersorteringsanlegg for husholdningsavfall. Dette innebærer også kildesortering av

²³ <http://sarpsborg.com/sok/?query=risiko%20og%20saarbarhetsanlayse%20datert%2012.12.2019>

²⁴ <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/sammen-om-matsvinn/id2669999/>

²⁵ <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/barekraftig-forvaltning-av-jord-og-skog/id2669152/>

matavfall. Beregninger viser at et slikt system vil kunne øke graden av materialgjenvinning til 50 prosent. (Kilde Avfallsplan 2020-2030).

Innen 2025 skal tekstiler sorteres ut av restavfallet (nytt EU-direktiv). Beregninger fra Østfoldforskning viser en betydelig utslippsbesparelse dersom tekstiler sendes til materialgjenvinning istedenfor energigjenvinning i restavfallet, (11 CO₂- ekvivalenter per kilo tekstiler).

Det er behov for å vite mer om hvor mye tekstiler som leveres til bruktbutikker, loppemarkeder og forhandlere av elektrisk avfall. Innen bygge- og anleggsnæringen, industrien og tjenesteytende næringer er mangler kunnskap om avfallsproduksjon og gjenvinning. (Kilde: Vi i viken)

Det er lite data og kunnskap om dette tema (s219 Viken)

Grønne og innovative innkjøp

Ved å stille krav om å vekte miljø høyt, bidrar dette til at leverandørene utvikler og tilbyr nye produkter og tjenester. For eksempel har Sarpsborg kommune fått Norges første store elektriske søppelbiler. Kombinasjon av el-søppelbiler og biogass-biler og håndtering av papiravfall lokalt i stedet for å frakte til Gøteborg, førte til reduksjon i klimagassutslipp på 2200-2600 tonn CO₂e på 7 år. (84 prosent reduksjon) I tillegg bidro dette til mindre støy og bedre lokal luft. Bruk av elektriske varebiler framfor diesel-varebiler i Sarpsborg kommune, bidro også til redusert klimagassutslipp med 80 prosent. (Gevinstanalyse)

Oppsummering del 3. Økonomisk bærekraft.

Sentrale utviklingstrekk

Arbeidsplassveksten påvirkes mye av strukturelle forhold som kommunen ikke kan påvirke i stor grad. Samtidig ligger muligheter for å skape næringsattraktivitet gjennom omstilling, innovasjon og tilrettelegging for gründere i samarbeid med andre. Det ligger et potensial for sirkulærøkonomi og bruk av innovativ teknologi til gjenvinning.

Næringsattraktiviteten for Sarpsborg isolert sett og for nabokommunene varierer fra år til år, men det er det regionale perspektivet og samarbeidet som skaper muligheter for bærekraftig utvikling og attraktivitet samlet sett. Å bygge Nedre Glommas identitet, funksjon og rolle i storbyregionen med flerkjernet utvikling og kompakt byutvikling, er både en utfordring og mulighet.

Reisevanene i Nedre Glomma tyder på at det er en lang vei til målet om redusert utslipp med større sykkelandel, men flere enn før reiser kollektivt.

Befolkningsveksten tyder på økt attraktivitet som bosted, noe vi også ser på den økte boligbyggetakten, med flere boliger i sentrumsområdet. Det er positivt for utviklingen av den kompakte byen. En utfordring er fortsatt å gjøre byen mer attraktiv for barnefamilier gjennom gode og trygge bomiljø. De etterspurte bokvalitetene med trygghet, tilgjengelighet til grønne og sosiale steder med estetiske kvaliteter, er også viktig for eldre for å ha det bra i hverdagen. Levekårsforskjellene i ulike deler av kommunen gjør seg gjeldende i boliger og bomiljø med dårligere kvaliteter som trafikk og støy, der leieandelen er høy og flyttehyppigheten er stor.

Utfordringsbilde

Følgende utfordringer bør vektlegges i videre strategisk arbeid:

- Arbeidsplassvekst: Noe mindre enn landsgjennomsnitt og sammenlignbare kommuner
- Kompetanse/utdanningsløp: Hvordan koble næringslivets behov for arbeidskraft, kompetanse og innovative krefter med og kompetanse og ressurser i befolkningen? Hvordan bedre motivasjon og gjennomføring av videregående skole og kvalifisere til arbeid?
- Kompakt byutvikling: hvordan skape arbeidsplasser i sentrum, sammen med attraktive, gode bomiljø som ivaretar innbyggere i alle livsfaser og inkluderer innbyggere med ulike forutsetninger
- Nedre Glommas rolle i storbyregionen: Hvordan bidra til en vekstbalanse som er funksjonell for Nedre Glommas innbyggere, pendlere og bedrifter, samtidig som matproduksjonen sikres og naturmangfoldet ivaretas?

Behov for mer kunnskap

- Hvordan har inn- og utpendling utviklet seg de siste ti årene og hva kan forventes framover?
- Hvilken kompetanse og hvilke ressurser i bred forstand finner vi i regionen vår? Hva er næringslivets behov for kompetanse og ressurser i dag og framover?
- Hva kan bidra til at ungdom vil gjennomføre skole, utdanning og skaffe seg jobb?

Del 4. MILJØMESSIG BÆREKRAFT

De neste avsnittene beskriver hvordan det står til med Sarpsborg opp mot disse bærekraftsmålene:

Målene omfatter 28 delmål som er sammenstilt innledningsvis for hvert mål. Miljømessig bærekraft må til for å sikre livet på planeten. Vi er avhengig av rent vann, mat og varme. Og vi er avhengig av varige, fleksible og biologisk mangfoldige økosystemer.

At mennesker er avhengig av naturen er ingen ny erkjennelse. At vi risikerer å ødelegge livsgrunnet er heller ikke nytt. Omfanget, intensiteten og hastigheten i påvirkningen er derimot relativt ny.

Utryddelse av planter og dyr og klimaendringer gir store utfordringer for samfunnet.

Rent vann og gode sanitærforhold

Sikre bærekraftig vannforvaltning og tilgang til vann og gode sanitærforhold for alle. Målet handler om tilgang til trygt drikkevann til en overkommelig pris for alle. sørge for bedre vannkvalitet ved å redusere forurensning, avskaffe avfallsdumping og mest mulig begrense utslipp av farlige kjemikalier og materialer, verne og gjenopprette vannrelaterte økosystemer, herunder fjell, skoger, våtmarker, elver, vannførende bergarter og innsjøer.

Rent drikkevann

Sarpsborg har tilgang til mye ferskvann. Glommas østre løp forsyner mesteparten av byens befolkning med rent drikkevann. I tillegg har vi Isesjø som fungerer som reservedrikkevannskilde. Kommunen har forpliktelser til å beskytte råvannskildene våre etter vanddirektivet og vannforskriften. Folkehelseprofilene viser at Sarpsborg ligger bedre an enn gjennomsnitt for landet når det gjelder drikkevannskvalitet og har gjort det over en lang periode. Norsk vanns tilstandsvurdering av kommunale vann- og avløpstjenester for 2019, rapporterer at innbyggerne har trygt drikkevann, både med tanke på kvalitet, leveringssikkerhet og alternativ vannforsyning. Råvannskildene må beskyttes for å kunne fortsette å produsere trygt drikkevann.

Forurensningsrisiko

Kvaliteten på råvannet er resultatet av et komplekst samspill mellom biologiske, fysiske og kjemiske parametere i en vannforekomst. Avløp og jordbruk er de største kildene til overgjødning av kommunens vannforekomster, og graden av forurensning fra disse sektorene har ofte avgjørende betydning for den økologiske tilstanden i en vannforekomst. På grunn av klimaendringer vil det være en fare for mer forurensning og utfordringer med rensing av råvann.

Ledningsnett

Norsk vann har rapportert at tilstanden til ledningsnett i Sarpsborg er mangelfull, først og fremst på grunn av lekkasjer. De siste 3 årene har svinn av vann i ledningsnett vært 37 prosent i gjennomsnitt, men med en gradvis bedring år for år. For 2019 var lekkasjeandelen på 33 prosent. På nasjonalt nivå er det satt som mål at vannledningsnett skal ha en gjennomsnittlig årlig fornyelsestakt på 1,2 prosent fram til 2040 for å hindre ytterligere forringelse av nettet. I 2019 skiftet Sarpsborg ut 0,95 prosent av vannledningsnett og ligger dermed under det nasjonale målet.

Det er nødvendig å øke kapasiteten på drikkevannsforsyningen for å sikre nok vann til framtidig befolkningsvekst og for å kunne innfri forpliktelsene kommunen har til å levere vann til reservevannsystemet Sarpsborg har sammen med FREVAR (Fredrikstad) og MOVAR (Mosseregionen). Prosjektering og regulering av område for nytt vannverk på Baterød er i gang, men foreløpig har systematisk arbeid med å tette lekkasjer i ledningsnett gjort det mulig å utsette byggingen.

Avløp

En stor andel innbyggere i Sarpsborg er tilknyttet godkjent renseanlegg. Det er også god kvalitet på bruk av slam. Men det er behov for forbedringer i ledningsnett. Ifølge Norsk Vann er det dårlig kvalitet på avløpstjenesten, noe som særlig gjelder rensekrav og ledningsnettets funksjon. Fylkesmannen har i flere år vært kritisk til steder hvor det foregår overløpsutslipp og til mengdene som slippes ut. Innen 2028 skal intet overløp ende annet sted enn i Glomma eller i havet. Fra 2021

skjerpes kravene til rensing ytterligere, men siden nytt renseanlegg er under planlegging er det gitt utsatt frist til 2025. Med dagens takt tar det mer enn 100 år å fornye nettet.

Overvann

Overvann er vann som renner på overflaten av tak, gårdsplasser, veier og andre tette flater ved nedbør eller is- og snøsmelting. Mengden av overvann gir en stor belastning på avløpsnettet, særlig når nedbøren er kraftig og hyppig. En kan forvente 10 % økning i årsnedbør, 25 % økning vinter- og vår, og oftere kortvarige, kraftige nedbør de neste årene. Sarpsborg kommune vedtok «Overvannsveileder vannområdene Morsa og Glomma Sør» i 2018. Denne skal ligge til grunn for all overvannshåndtering i kommunen og hjemles i arealplanens bestemmelser. Veilederen viser en rekke virkemidler som gir gode forutsetninger for å håndtere overvann.

Badevann

Kommunen har oversikt over vannkvaliteten ved badeplassene i Sarpsborg. Vannkvaliteten sjekkes ved åtte friluftsbad en gang i måneden fra mai til august. Det tas prøver fra tre ferskvann (Tunevannet, Isesjø og Børtevann) i tillegg til badeplassene ved Høysand, Feriehjemmet, Dusa, Revebukta og Ullerøy v/leirskolen. Her blir det målt termotolerante koliforme bakterier (TKB) som en indikasjon på kloakkforurensning, turbiditet og siktedybde. I tillegg måles pH i ferskvann.

Tunevannet følges hyppigere opp med ukentlig befarings og måling av sikt fra mai til september/oktober. Ved oppblomstring av blågrønnalger fraråder kommunen bading

Ren energi for alle

Sikre tilgang til pålitelig, bærekraftig og moderne energi til en overkommelig pris for alle. Målet vektlegger økt andel fornybar energi i verdens samlede energiforbruk og å doble energieffektivitetsraten på verdensbasis.

Verden beveger seg mot renere energi for alle, med energi som blir mer bærekraftig og allment tilgjengelig. Fortsatt bruker 3 milliarder mennesker i verden forurensende energi til matlaging, og utsettes for farlig luftforurensning. 840 millioner mennesker har ikke elektrisitet. For å få til en bærekraftig utvikling er det behov for allmenn tilgang til pålitelige og rene energitjenester til en overkommelig pris. Fornybar energi som vannkraft, vindkraft og solkraft bidrar til bærekraftig utvikling, sikre matproduksjonen og gi nye arbeidsplasser.

Energiproduksjon

Vannkraft

Vannkraft er hovedkilden til elektrisk kraftproduksjon i Sarpsborg. Kommunen har tre vannkraftverk; Borregaard, Hafslund og Sarp. Alle ligger i Sarpsfossen, og har til sammen en midlere årsproduksjon (1981-2010) på 964 GWh.

Fjernvarme

Fjernvarme kan bidra til redusert klimagassutslipp og bedre energiutnyttelse fordi det benytter energiressurser som er til overs i samfunnet. Eksempler er bruk av biobrensel, spillvarme fra industri, energi fra avfallsforbrenning eller geotermisk energi.

Østfold Energi en konsesjon på fjernvarme i sentrumsområdet i Sarpsborg med en produksjon på 63.68 GWh. NVE gir konsesjoner og arealplanen har bestemmelser som forplikter tilknytning til fjernvarmeanlegget for større nybygg og ombygging av større bygg.

Vindkraft

I 2019 ble det produsert 5,5 TWh fra vindkraft i Norge. Samlet installert effekt var på 2 444 MW fordelt på 800 vindturbiner. Vindkraften stod for omtrent fire prosent av den samlede kraftproduksjonen i Norge. Sarpsborg kommune har per i dag ingen produksjon av vindkraft.

Solenergi

Kirken i sentrum har solceller på kirketaket. Disse dekker 15 prosent av strømbruken totalt og mer om sommeren. Et eventuelt overskudd kan selges til nettet. Sarpsborg har gode muligheter for mer solenergi.

Energiforbruket

Forbruket av elektrisk kraft i Sarpsborg har ligget på mellom 1431.7 (2011) og 1599.9 (2017) GWh (se figur). Industrien forbruker mest elektrisk kraft i Sarpsborg. I kategorien husholdninger og jordbruk er det husholdningene som står for det meste av forbruket.

Figur 10. oversikt over forbruk av elektrisk kraft i Sarpsborg fra 2010 til og med 2018.

Fossilt brensel

Fra 1. januar 2020 er det ikke lenger tillatt å bruke fossil olje eller parafin til oppvarming av boliger og bygg. På grunn av det varslede forbudet har det vært en sterk reduksjon på utslipp de siste årene. Når alle gamle oljefyringsanlegg er fjernet vil utslippet reduseres ytterligere.

Vedfyring

Utslipp fra vedfyring går ned. Nyere boliger er mer energieffektive og har mindre behov for oppvarming. Flere har rentbrennende ovner og andre ikke-forurensende oppvarmingskilder. I 2018 ble potensialet for å redusere utslipp fra vedfyring beregnet til 38 prosent dersom eldre ovner ble byttet ut med nye rentbrennende ovner.

Transport

I Sarpsborg (Nedre Glomma) kjører bussene til Østfold kollektivtrafikk på biogass. Gassbussene gir langt lavere utslipp blant annet sotpartikler og NOx sammenlignet med fossildrevne busser. De støyer også mindre. Gassbussene bidrar også til å bygge opp et marked for mer miljøvennlig drivstoff i regionen. Bruk av el-biler er økende. Andelen reiser med el-bil som personbil økte fra 0 i 2011 til 4,3

prosent i 2018. Noen har også begynt å bruke el-bil som varebil (0,3 prosent i 2018). Bruk av bensin har gått ned fra 67 prosent i 2009 til 41 prosent med personbil og med varebil fra 21 prosent i 2009 til 4,7 prosent i 2018. Det ser ut til at varebilene har gått mer og mer over til bruk av diesel. Kjøring med diesel økte fra 19,2 til 95 prosent for varebil og fra 32,8 prosent til 55 prosent for personbil.

Liv under vann

Bevare og bruke hav og marine ressurser på en måte som fremmer bærekraftig utvikling. Målet innebærer å redusere alle former for havforurensning, særlig fra landbasert virksomhet, flytende vrakrester og næringsstoffer. Verne og gjenopprette vannrelaterte økosystemer i havet, men også i og rundt våtmarker, innsjøer og elver. Gi fiskere som driver småskala fiske med enkle redskaper, tilgang til marine ressurser og markeder.

Kystområdene

Kystområdene utenfor Sarpsborg strekker seg fra innerst i Skjebergkilen til Singlefjorden, og er del av et større geografisk område som kalles for Ytre Oslofjord. Store variasjoner i bunntopografi skaper et rikt mangfold av leveområder for dyr og planter. Sarpsborg er del av en region med områder som har særlig verdifullt biologisk mangfold, med arter som har en nedadgående trend eller som er et viktig levested for andre arter.

Nedbørfeltet til Ytre Oslofjord er stort, og fjorden er resipient for avrenning fra en rekke arealtyper. Flere store elver drenerer både høyfjellsområder, store skogarealer og produktive jordbruksarealer under marin grense. Fjorden er også omgitt av landets største befolkningskonsentrasjoner og flere viktige industrianlegg. Påvirkningen fra land er derfor stor.

Utfordringer med forurensning og marin forsøpling

De største utfordringene for Ytre Oslofjord og strandsonen opp til 100 meter, er befolkningsvekst med press på arealbruk i strandsonen, forurensning fra jordbruk og avløp, økt båttrafikk og fiske. I tillegg kommer endringer i klima som påvirker økosystemet. Ålegrasenger og bløtbunnsområder er spesielt utsatt for utbyggingspress. Flere steder er tareskogen og ålegrasengene på tilbakegang. Flere av bunnområdene både i indre og Ytre Oslofjord sliter med oksygenmangel. Da forsvinner også livet. Torskebestanden er under sterkt press. Overvåkningsdata viser at tilførselene av næringsstoffer fra de store elvene til Ytre Oslofjord øker. Resultatet er algeoppblomstringer og redusert sikt i vannet.

En annen utfordring er marin forsøpling. Plastavfall utgjør den største delen av marin forsøpling og brytes svært langsomt ned. Mikroplast kan inneholde vedvarende organiske miljøgifter som enten er tilsatt eller som har festet seg til plasten.

Påvirkningsmuligheter

Å redusere utslipp fra avløp og avrenning fra landbruk, samt fjerne miljøgifter, marin forsøpling og mikroplast vil gi bedre økologisk og kjemisk tilstand. Miljødirektoratets plan for hele Oslofjorden fra 2019 og regional vannforvaltningsplan inneholder tiltak på regionalt nivå, men det krever særlig innsats fra kommunene. Sarpsborg kan bidra til å holde tilbake miljøgifter fra urbane områder gjennom utforming og drift av overvannssystemet som for eksempel kummer med sandfang, håndtering av snø fra brøyting, og plassering av deponier. Se for øvrig vedtatt overvannsveileder,

også nevnt under mål 6.²⁶ Det er tilskuddordninger til tiltak i landbruket som for eksempel å avstå fra jordarbeiding om høsten, etablering av kantsoner og skjøtsel av kulturlandskap.

En god avfallshåndtering på land er det viktigste tiltaket for å hindre at marin forsøpling oppstår, sammen med oppsamling av tapte fiskeredskaper. I tillegg er det viktig å rydde opp i forsøplingen som allerede har oppstått.

Det er av regional interesse at kommunene skal bidra aktivt med restaurering av utvalgt marin natur, slik som ålegrasenger og gytebekker for sjøørret. I Sarpsborg kommune finnes det sjøørretbekker som kan ha stor verdi.

Liv på land

Beskytte, gjenopprette og fremme bruk av økosystemer, sikre bærekraftig skogforvaltning, bekjempe ørkenspredning, stanse og reversere landforringelse samt stanse tap av artsmangfold. Ta vare på økosystemer i vann og på land og tjenester som benytter seg av disse økosystemene, særlig skoger, våtmarker og tørre områder. Stanse avskoging, gjenopprette forringede skoger og i betydelig grad øke skoggjenreisning og nyplanting tiltak for å redusere ødeleggelsen av habitater, stanse tap av biologisk mangfold og innen 2020 verne truede arter og forhindre at de dør ut. Innføre tiltak for å unngå innføring og spredning av fremmede arter

Økosystem

Sarpsborg kommunes små og store økosystemer leverer tjenester som vi er avhengig av, men som vi ikke alltid er bevisst på. Økosystemene er grunnlaget for produksjon av blant annet mat og medisiner, de renser luft og vann, binder karbon, beskytter mot flom, ras, storm og erosjon, og de gir muligheter for både åndelige og fysiske opplevelser som er bra for folkehelsen. Ved en bærekraftig utnyttelse og forvaltning kan de fortsette å levere disse livsviktige tjenestene i overskuelig fremtid.

Viktige viltområder

I kommunens viltplan fra 1994 ble Sarpsborgs arealer klassifisert i tre kategorier; særlig viktige viltområder, viktige viltområder, og andre viltområder. Områdene som ble vurdert som særlig viktige utgjorde ca. 21 km², omtrent 5 prosent av kommunens areal. Alle former for inngrep her ville kunne virke negativt på viltet. De viktige viltområdene utgjorde ca. 75 km², omtrent 19 prosent av arealet. Disse områdene ble vurdert som betydningsfulle, men hadde færre viktige viltkvaliteter. Dette inkluderte også områder som ble høyt vurdert, men uten god nok dokumentasjon om kvaliteten for viltet.

Truede arter

I viltplanarbeidet i 1994 ble 252 viltarter observert i Sarpsborg. 51 av dem sto på den nasjonale lista over truede arter. To av artene var utryddet på landsbasis og fire sto i fare for å bli utryddet.

De største arealene med viktige viltområder består av skog. Spesielt verdifulle og utsatte områder er gammel naturskog, fuktmark, myrområder, bekkeløfter og rasmark.

Glomma er også et nasjonalt viktig trekkled for fugl. Våtmarksområdene langs elva og de tilhørende vannsystemene er viktige beite- og rasteområder for fugl på trekket. Også langs kysten finnes viktige områder for både hekkende og trekkende fugl.

²⁶ <https://sru.sarpsborg.com/api/utvalg/618382/moter/3702161/behandlinger/6/1>

Spesielle hensyn og konfliktområder

Viltplanen pekte på at den største lokale trusselen mot det biologiske mangfoldet er summen av alle de små inngrepene som er mer eller mindre bevisste på konsekvensene. Inngrep som skaper konflikt kan være kanalisering av bekkeløp, grøfting, vannforurensning, sprøytemidler, nydyrking, fjerning av kantvegetasjon på åkerholmer i innmarka. Andre konfliktområder er friluftsliv og annen ferdsel, arealbeslag til ulike formål som næring, bolig og hytter, vei- og jernbane og ledningstraseer.

Stoppe klimaendringene

Handle umiddelbart for å bekjempe klimaendringene og konsekvensene av dem. Målet innebærer å stå imot og tilpasse seg klimarelaterte farer og redusere konsekvensene av klimaendringer, nasjonalt, institusjonelt, lokalt og individuelt, innarbeide tiltak og strategier. I tillegg til å kutte i utslipp og fange og lagre CO₂, må det satses mer på fornybar energi, nye industrielle systemer og endring i infrastruktur. I tillegg må vi investere i å verne, tilpasse oss og begrense skadeomfanget.

Drivkrefter for klimagassutslipp

Produksjon og bruk av energi som fossile brensler og sementproduksjon gir 70 prosent av CO₂-utslipp i verden. Omtrent 30 prosent av utslipp skyldes avskoging og endret arealbruk. Befolkningsvekst og økonomisk vekst som innebærer produksjon og forbruk av varer og tjenester er de viktigste drivkreftene for klimagassutslipp. Forbruket har økt sammen med økt inntekt, levestandard og velferd. I 2018 var det globale utslippet dobbelt så stort som i 1970.²⁷

Klimaendringene som merkes er ifølge FNs klimapanel, at temperaturen har steget, nedbørsmønstre er endret, snø og is har smeltet, permafrost har tint, havet er surere og varmere og havnivået har steget. På 70 år har man sett mer ekstremvær med nedbør og temperaturer. Utslipp av klimagasser som CO₂, metan, lystgass og andre gasser i atmosfæren gjør at jorda varmes opp. CO₂-utslipp bidrar mest til den globale oppvarmingen og er derfor den viktigste klimagassen å redusere utslippene av.

Konsekvenser av klimaendringene

Konsekvensene av klimaendringene varierer mellom land og verdensdeler. Kjente konsekvenser er påvirkning på naturmangfold, matproduksjon, helse og infrastruktur. I Norge vil temperaturen øke mer enn gjennomsnittet, og mest om vinteren. I Norge ventes også mer nedbør, mens det på lavere breddegrader vil bli mer tørke. Klimaprofil for Østfold viser med økt sannsynlighet at episoder med kraftig nedbør vil øke vesentlig både i intensitet og hyppighet, noe som vil føre til mer overvann. Det forventes også flere og større regnflommer, økt fare for jord- og flomskred og at stormflonivået vil øke. Sannsynligvis blir faren større for tørke om sommeren på grunn av økte temperaturer og fordamping. Flere kvikkleireskred kan forekomme med økt sannsynlighet.²⁸

Forpliktelser og føringer

Norge har forpliktet seg til å redusere klimagassutslippene med minst 40 prosent til 2030, sammenlignet med 1990. Det innebærer reduksjon på 4-5 prosent per år. Statlige planretningslinjer for klima og energiplanlegging og klimatilpasning gir viktige føringer for hva kommunale planer som omhandler klima- og energispørsmål bør omfatte. Regjeringen inngikk i 2019 en intensjonsavtale

²⁷ <https://miljostatus.miljodirektoratet.no/tema/klima/>

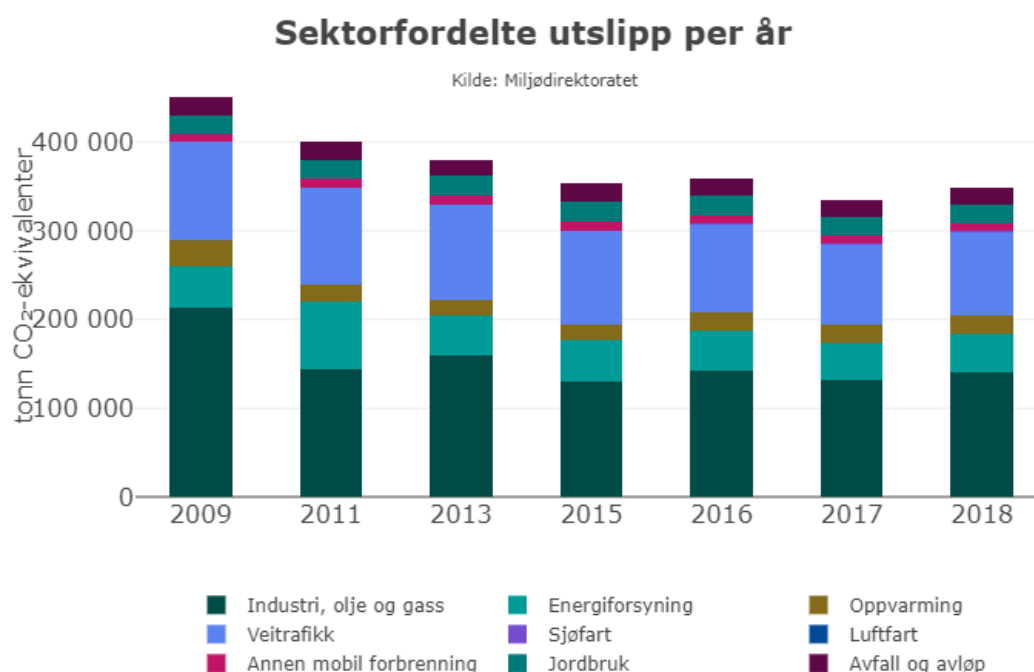
²⁸ <https://klimaservicesenter.no/faces/desktop/article.xhtml?uri=klimaservicesenteret/klimaprofiler/klimaprofil-ostfold>

med organisasjonene i jordbruket, Norges Bondelag og Norsk Bonde- og småbrukarlag om å arbeide for reduserte klimagassutslipp i jordbrukssektoren. Det er satt mål om at utslippene skal reduseres med 5 millioner tonn CO₂-ekvivalenter for perioden 2021-2030.

Utslipp av klimagasser

Fra 1990 til 2018 har Norge økt utslippene 3,4 prosent. Uten olje og gassutvinning var det en nedgang i utslipp på 10,5 prosent på 10 år.²⁹ I nedre Glomma har det vært noe vekst i jordbrukt og sjøfart, og noe reduksjon i oppvarming, samt veitrafikk, luftfart og industri.

Figuren under viser utviklingen i direkte fysiske utslipp i Sarpsborg og hvordan de fordeler seg på de ni sektorene. De største utslippene i Sarpsborg kommer fra sektorene industri, olje og gass og veitrafikk.

Figur 11. Utslippskilder i Sarpsborg fra ulike sektorer

Indirekte utslipp er ikke med i dette regnskapet, det vil si utslipp som for eksempel er forbundet med kjøp av varer, hvor utslippene med å produsere varene skjer andre steder enn i Sarpsborg, og f.eks. reiser med fly.

Skog

Produktiv skog utgjør 50 prosent av Sarpsborg kommunes areal, oppunder 200 000 dekar Skogen i Sarpsborg står for mye av opptak av karbon.

Myr

Myr inneholder og lagrer store mengder karbon, rundt tre ganger mer enn skog- og jordbruksareal. Når myra grøftes og vannet blir borte, starter en nedbrytningsprosess som fører til utslipp av klimagassen CO₂. Myr bidrar også til å dempe virkningen av flommer og tørke, fordi de fanger opp vann og slipper det sakte ut igjen. I tillegg er de svært viktige områder for naturmangfold.

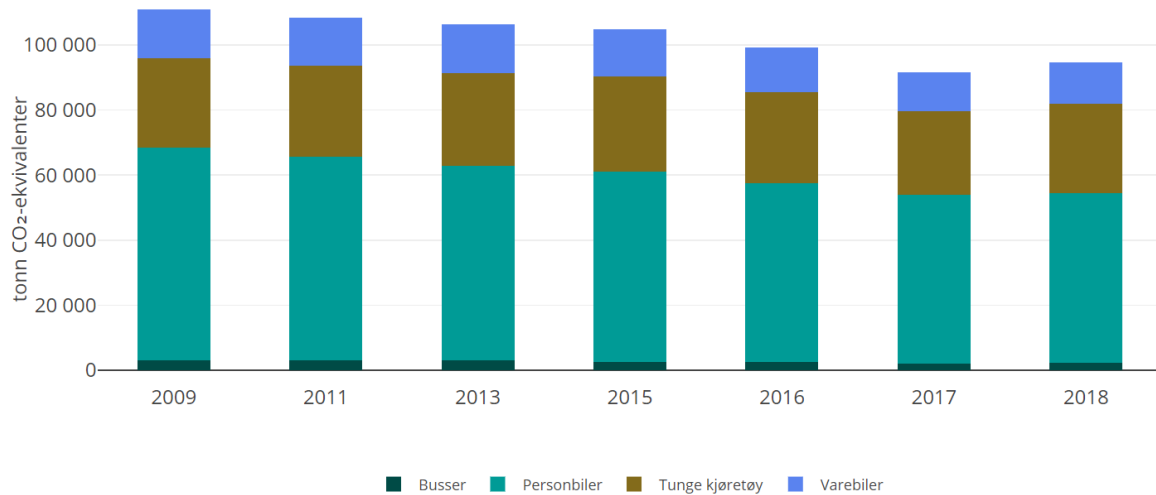
²⁹ Onsager mfl. Viken og delregionene – samfunnsutvikling og bærekraft, utfordringer og muligheter. 2019:17. By-og regionforskningsinstituttet NIBR

Industri

Sarpsborg er også en industrikommune. Når det gjelder direkte utslipp i Sarpsborg står industrien for en stor del. Industrien i Sarpsborg jobber aktivt og innovativt for å redusere utslipp. Det gir et stort potensial for kutt i utslippene.

Veitrafikk

Den andre største utslippkilden av direkte utslipp innenfor kommunegrensene er veitrafikk, som står for omtrent 30 prosent av de direkte utslippene i Sarpsborg. Den største andelen av utslippet fra denne sektoren kommer fra personbiler. E6 går gjennom kommunen, og bidrar til mye gjennomgangstrafikk.

Kilde: Miljødirektoratet

Figur 12. Utslippkilder i Sarpsborg fra veitrafikk

Oppsummering del 4. Miljømessig bærekraft.

Sentrale utviklingstrekk

Innbyggerne Sarpsborg har trygt drikkevann, med god kvalitet, leveringsikkerhet og alternativ vannforsyning. Men ledningsnettene har for mye lekkasjer. En kan forvente 10 % økning i årsnedbør, 25 % økning vinter- og vår, og oftere kortvarige, kraftige nedbør de neste årene. Mengden av overvann gir en stor belastning på avløpsnettene, særlig når nedbøren er kraftig og hyppig. Kravene til rensing er skjerpet og det er behov for utbedringer.

De største utslippene i Sarpsborg kommer fra industri og veitrafikk. I nedre Glomma har det vært noe vekst i utslipp fra jordbruk og sjøfart, og reduksjon i utslipp til oppvarming, samt veitrafikk, luftfart og industri. Fjernvarme og solenergi er, sammen med vannkraften gode kilder til ren energi i Sarpsborg og med potensial til å utvikles.

Sarpsborg kommunes har frodige våtmarksområder og variert kulturlandskap, store skogområder, elver og sjø som minneholder rike økosystemer med biologisk mangfold. Det stilles spørsmål om hvordan tilstanden nå er for artene som ble kartlagt i 1994.

Utfordringsbilde

Følgende utfordringer bør vektlegges i videre strategisk arbeid:

- Tilpasning til klimaendringene og kutte klimagassutslipp: Det er en stor utfordring for Nedre Glomma å redusere utslipp i industri og bidra til større sykkel- og kollektivandel.
- Ren luft og rent vann: Gode overvannssystemer er viktig å vektlegge gjennom hele prosessen fra planlegging, utforming og til gjennomføring og drift. Avfallshåndtering er også viktig grep, samt begrense utslipp til Oslofjorden
- Naturmangfold: Med befolkningsveksten er det særlig viktig å vite om viktige naturverdier og verne om naturmangfoldet.
- Bevare områder for matproduksjon: Ønsket vekst i næring og befolkning gir også press på dyrket og dyrkbar mark. Det er viktig å løse disse utfordringene for å verne om matproduksjonen

Behov for mer kunnskap

- Hva er dagens tilstand for biologisk mangfold og vilt og samt liv under vann, herunder sjøørettbekker?

Samarbeid for å nå målene

Styrke virkemidlene som trengs for å gjennomføre arbeidet. Sterke partnerskap må til for å lykkes. Myndigheter, næringslivet og sivilsamfunnet må samarbeide for å oppnå bærekraftig utvikling. Bærekraftsmålene skal fungere som en felles, global retning og prioritert innsats de neste 15 årene. Erfaring fra Tusenårsmålene viser at denne typen målrettet innsats virker.

«Sammen skaper vi Sarpsborg, - det gode hjemstedet, jobbene for fremtiden og opplevelser for livet», er Sarpsborgs visjon. Situasjonen og utfordringene som er beskrevet og knyttet opp mot bærekraftsmålet er sammensatt og krever samarbeid for å forstå utfordringene og jobbe med løsninger.

Her er noen eksempler på pågående samarbeid som skal bidra til å løse en del av utfordringene som er skissert i dette kunnskapsgrunnlaget:

- Partnerskap og samarbeid om næringsutvikling, i Søndre Viken
- Bykraft, samarbeid om å skape en levende og mer spennende by slik at Sarpsborg blir Norges mest attraktive by innen 2027. Kommune, ISarpsborg og Næringsforeningen. En handlingsplan: gjennom bykraft 2027 jobber
- Klimasamarbeid («Klima Østfold» og klimapartnere Viken)
- Samarbeid og nettverk om utenforskap, velferd, utvikling av nærmiljø og lokalsamfunn, Koordinering og utvikling av tjenester for sårbare barn og unge
- Bypakka, samarbeidsavtale om areal og transport (Statens veivesen, Fylkeskommunen, Jernbanedirektoratet, og kommunene i nedre Glomma.
- Interkommunalt selskap som skal etablere og drifte et ettersorteringsanlegg for husholdningsavfall. (Sarpsborg, Fredrikstad kommune, Halden kommune, Indre Østfold renovasjon og Movar KF)
- Det er mange samarbeidsarenaer som involverer frivilligheten i Sarpsborg. For å utvikle og legge bedre til rette for frivillig innsats og engasjement er det behov for flere mulige samarbeidsformer